

«Si meg hva du har på ditt nattbord, og jeg skal si deg hvem du ønsker jeg skal tro at du er»

På Nattbordet: Lesevaner og retorikk i Dagens
Næringslivs litteraturspalte.

Ingrid Johanne Plener Børresen

Masteroppgave i nordisk, særlig norsk, litteraturvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2014

© Ingrid Johanne Plener Børresen

Våren 2014

«Si meg hva du har på ditt nattbord, og jeg skal si deg hvem du ønsker jeg skal tro at du er»:

På Nattbordet: Lesevaner og retorikk i Dagens Næringslivs litteraturspalte.

Ingrid Johanne Plener Børresen

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I spalten «På Nattbordet», som hver dag står på trykk på Dagens Næringslivs nest siste side, blir næringslivstopper og bedriftsledere intervjuet om hvilke bøker som befinner seg på nattbordet deres, altså er spørsmålet hva de leser på fritiden.

Trass i – eller kan hende på grunn av? – spaltens popularitet har kritiske røster ofte kommentert intervjuobjektene lesevaner. Enkelte har gått så langt som å påstå at norske næringslivsledere mangler kultur, og Aftenpostens politiske redaktør, Harald Stanghelle, har omtalt spalten som «en sammenhengende studie i bortforklaringer og åndelig fattigdom, men også i ærlighet og overraskelser».

Med dette som utgangspunkt ønsket jeg å studere hvordan spalten har utviklet seg i forhold til lesevaner og retorikk. Grunnlaget for analysen var avgrenset til samtlige spalter i 2013 og 2003, slik at de respektive årene kunne drøftes opp mot hverandre og relevant teori. I tillegg ønsket jeg å knytte tendensene fra 2003 og 2013 opp mot artikler og mediedebatt som omhandlet spaltens tidligste år, for på den måten få en utvidet forståelse av utviklingen.

Hovedsakelig ville jeg undersøke *hva* som leses, hva slags type litteratur, hvilke forfattere, tema og sjangre som ble nevnt av intervjuobjektene. Jeg ønsket også å studere *hvem* som intervjues, og hvor reflekterte og bevisste de intervjuede var i forhold til egne lesevaner. Samtidig ville jeg se på intervjuerens holdning og retorikk, hva dennes innstilling var til intervjuobjektet og titlene som blir nevnt.

Man kan se en tydelig forandring i lesevanene i løpet av disse ti årene. Det handler i hovedsak om at intervjuobjektene viser en større interesse for litteraturen; de leser flere bøker og viser til flere sjangre. Man ser også at flere bevisst velger å lese skjønnlitteratur som omhandler andre kulturer for å utvide sin egen forståelseshorisont.

Andelen kvinnelige intervjuobjekt har økt betraktelig, men fortsatt er det dessverre slik at kvinnelige forfattere nevnes langt sjeldnere enn menn.

«På Nattbordet» har utviklet seg i den retning at det nå vises en langt mer avslappet holdning til underholdningslitteraturen, da spesielt krimsjangeren. Samtidig har ikke denne holdningsendringen svekket spaltens posisjon som opinionsdanner, og man ser at det fortsatt er prestisje forbundet ved å bli intervjuet.

Forord

Aller først vil jeg takke min flinke og engasjerte veileder Irene Engelstad for uvurderlig og konstruktiv hjelp dette semesteret.

Tusen takk til min barneskolelærer, Sidsel Bredvei, som hjalp til med korrekturlesing og som dermed bidro til et ekstra symbolsk tilsnitt ved avslutningen av 19 års skolegang.

Takk også til mamma og pappa for all hjelp og oppmuntrende ord underveis. Hvem skulle trodd det skulle komme så godt med å ha en ingeniørpappa i arbeidet med en mastergrad i litteratur.

Lastly, a very special thanks to Olivia for always offering both encouragements and distractions when needed. And to Amber, for being there for me the entire time.

Oslo, mai 2014

Ingrid Johanne Plener Børresen

Innhold

Sammendrag	i
Forord	iii
1. Innledning	3
1.1 Tema og bakgrunn for oppgaven	3
1.2 Problemstilling og avgrensing	4
2. På Nattbordet	7
2.1 Nattbordets begynnelse	7
2.2 Sjangerbetegnelse og profil	8
2.3 Retorikk - intervjuers posisjon og holdning	14
3. Nattbordet som litteratursosiologisk undersøkelse	23
3.1 Litteratursosiologiens ulike perspektiv	23
3.2 Nattbordets intervjuobjekt og deres lesevaner	25
3.3 Litteraturen på Nattbordet: Bestselgere, krim, fagbøker og Hamsun	28
3.4 Nattbordet og kvinner	36
3.5 Interseksjonalitet og møtet med andre kulturer i litteraturen	42
3.6 Hvorfor lese skjønnlitteratur?	47
4. Avslutning	53
Litteraturliste	54

We don't read and write poetry because it's cute. We read and write poetry because we are members of the human race. And the human race is filled with passion. And medicine, law, business, engineering, these are noble pursuits and necessary to sustain life. But poetry, beauty, romance, love, these are what we stay alive for (Dead Poets Society, 1989).

1. Innledning

1.1 Tema og bakgrunn for oppgaven

Dagens Næringslivs velkjente litteraturspalte «På Nattbordet» ble startet på slutten av 80-tallet av avisens daværende redaktør Kåre Valebrokk. I spalten, som hver dag står på trykk på avisens nest siste side, blir næringslivstopper og bedriftsledere intervjuet om hvilke bøker som befinner seg på nattbordet deres. Altså er spørsmålet hva de leser på fritiden. I utgangspunktet har intervjueren vært anonym. Spalten har aldri blitt signert med navn. I oppstartsfasen gikk oppgaven på rundgang blant avisens redaksjon før journalisten Per Bang tok over ansvaret for spalten i 1989 (Gabrielsen, 2010). Bang har senere blitt kreditert for å ha vært den som gjorde spalten til «en av de mest leste spaltene i norsk presse» (Utvik, 2007).

Etter at Bang ga seg i 2006, fikk forfatter og litteraturkritiker Bjørn Gabrielsen hovedansvaret for spalten, men enkelte ganger har han hatt vikarer uten at det har blitt nevnt i spalten (Gabrielsen, 2013a). Per januar 2014 er han i permisjon på ubestemt tid¹.

Trass i – eller kan hende på grunn av? – spaltens popularitet har kritiske røster ofte kommentert intervjuobjektene lesevaner. Enkelte har gått så langt som å påstå at norske næringslivsledere mangler kultur (Bang, 1989), og Aftenpostens politiske redaktør, Harald Stanghelle, har omtalt spalten som «en sammenhengende studie i bortforklaringer og åndelig fattigdom, men også i ærlighet og overraskelser» (Stanghelle, 2006). Påstandene var ofte at for mange av de intervjuede kun leste faglitteratur som omhandlet deres eget yrkesfelt, eller at de oppga å lese opplagte klassikere som Hamsun og Ibsen, og at deres manglende kunnskap om disse forfatternes verker ofte kunne føre til ufrivillige morsomheter. Bang forteller selv om tilfeller der han på telefonen blant annet har blitt anbefalt titler som *Et Dukkehjem* av Knut Hamsun. Dette skulle vise seg å bli et så velkjent fenomen at spalten figurerer i Henrik Langelands roman *Wonderboy*, der hovedperson og konsernsjef Christian von der Hall blir oppringt til spalten. I et panisk øyeblikk hvor han føler sannheten ikke er intellektuell nok – utgaver av magasin som *The Economist* og *Runner's World* – svarer han at på hans nattbord ligger «På gjengrodde marker» av Hamsun.

¹ I følge hans egen twitterbeskrivelse: <https://twitter.com/skaufant>

Fenomenet med å ville fremstille seg selv som mer belest enn hva man i realiteten er, er naturligvis ikke begrenset til norske næringslivstopper. I 2009 deltok 1392 mennesker i en leserundersøkelse i forbindelse med World Book Day der de ble bedt om å svare på hvilke verk de har løyet om å ha lest, og hvorfor. To av tre deltagere svarte bekreftende at de har pyntet på sannheten om hva de har lest, og de fleste innrømmet ikke overraskende at grunnen som oftest var et ønske om å imponere (Adams, 2009).

Nattbordet-arvtager Bjørn Gabrielsen mener derimot at Langelands ironisering over disse hvite løgnene har påvirket intervjuobjektene i senere tid: «Jeg tror at etter *Wonderboy* så har det blitt et mindre fokus på å nevne klassikere. Det kan også virke som om Norge på kort tid har blitt mer raffinert. Det er liksom ikke noe poeng å nevne Hamsun for å være lik alle andre» (Eriksen, 2009). Gabrielsen legger riktignok vekt på at definisjonen av hva det vil si å ha lest en bok er åpent for debatt:

Noen har kanskje ikke lest hele boken, men har lest en del og har tenkt å lese hele senere. Jeg er stort sett velvillig til en slik «halvlesing». Jeg kaster noen gang ut agn for å sjekke om de faktisk har lest boken og det er svært sjelden jeg tar noen på fersken. Så lenge man har et forhold til en bok er det kanskje ikke så viktig å ha lest den fra perm til perm (Eriksen, 2009).

En avgjørende faktor ved spalten er at den ikke er anonym, og at svarene som gis åpenbart ofte farges av dette. Selv om den kanskje ikke gir et sannferdig bilde av hva som leses i Norge, kan man likevel få et innblikk i hva som regnes som allment akseptert litteratur blant dette sjiktet i samfunnet.

1.2 Problemstilling og avgrensing

Hvordan har Dagens Næringslivs litteraturspalte «På Nattbordet» utviklet seg i forhold til lesevaner og retorikk?

Grunnlaget for analysen vil være avgrenset til samtlige spalter i 2003 og 2013. Tanken er å kunne bruke disse spaltene både som kvantitativ leserundersøkelse og kvalitativ tekstanalyse slik at de respektive årene kan drøftes opp mot hverandre og relevant teori. I tillegg ønsker jeg å knytte tendensene fra 2003 og 2013 opp mot artikler og mediedebatt som omhandler spaltens tidligste år, for på den måten få en utvidet forståelse av utviklingen.

Hovedsakelig vil jeg undersøke *hva* som leses, hva slags type litteratur, hvilke forfattere, tema og sjangre som blir nevnt av intervjuobjektene. Jeg ønsker også å studere *hvem* som intervjues, og hvor reflekterte og bevisste er de intervjuede er i forhold til egne lesevaner. Samtidig vil jeg se på intervjuerens holdning og retorikk. Hva dennes innstilling er til intervjuobjektet og titlene som blir nevnt.

Hypotesen er at bredden av typen litteratur og sjangre som blir tatt opp i spalten har blitt utvidet, og at det leses mer skjønnlitteratur i 2013 (mens poesi fortsatt er i mindretall). Forekomsten av forfattere som Hamsun og Ibsen er antakeligvis mindre i både 2003 og 2013, i motsetning til *hva* som var typisk på 90-tallet, og at den nyere tids «redningsplanker» heller er titler hentet fra bestselgerlistene. Terskelen for å fortelle at man leser underholdnings- og krimlitteratur har nok blitt lavere.

Samtidig tror jeg at selv om sjangerbredden har utviklet seg, vil lesevanene fortsatt være preget av etnosentrisme, frekvensen av litteratur fra den vestlige verden som i hovedsak omhandler den moderne, hvite, heterofile mannen er sannsynligvis høy blant spaltens målgruppe. Min hypotese er at det fremdeles leses lite litteratur som dreier seg om, eller er skrevet av marginaliserte grupper. Jeg ønsker også veldig kort å gjøre rede for fordelingen mellom kjønnene i spalten. Særlig vil jeg undersøke hvor mange kvinner som blir intervjuet og antallet kvinnelige forfattere som nevnes. Selv om dette utfallet nok er relativt forutsigbart, selv i 2013.

De teoretiske tekstene jeg ønsker å drøfte mine funn opp mot er hentet fra flere fagfelt, fra litteratursosiologi, kommunikasjonsteori og retorikk til feministiske og postkoloniale studier. Både postkoloniale og feministiske teorier har et synliggjørende prosjekt og legger vekt på det skjeve maktforholdet mellom den vestlige, hvite mannen og marginaliserte grupper som opp gjennom historien har blitt skjøvet til side både i samfunnet, kunsten og populærkulturen. Dette vil være svært relevant å drøfte opp mot resultatene av mine undersøkelser, dersom disse stemmer overens med hypotesen om at vi fortsatt har en lang vei å gå når det gjelder bredde og variasjon i lesevaner. Spesielt vil jeg knytte dette opp mot Edward Saids teorier om orientalisme. I tillegg vil jeg se nærmere på debatten som har oppstått i mediene som følge av den skjeve kjønnsfordelingen i spalten. Dessuten vil jeg gå inn på *hva* man kan lese ut fra spalten av *hva* de intervjuede tenker om litteraturens plass i samfunnet, og hvilken betydning litteraturen har i folks liv.

Det vil være vanskelig å diskutere alle de individuelle spaltene som ble trykket i 2003 og 2013. Derimot vil jeg ta for meg et representativt utvalg av svarene som gis, og gå gjennom disse basert på hvilke temaer som tas opp. På denne måten vil jeg kunne sammenligne forskjeller og likheter ved deres lesevaner og holdninger til litteraturen, og studere dette ut fra relevant teori. I tillegg ønsker jeg å studere retorikken i spalten. Hvordan kommunikasjonen foregår mellom intervjuer og intervjuobjekt, samt hvilket betydning og formål spalten har blant sin målgruppe.

2. På Nattbordet

2.1 Nattbordets begynnelse

Per Bang hadde altså hovedansvaret for «På Nattbordet» frem til 2006. I løpet av hans tid fikk spalten mange tilnavn av typen «næringslivets gapestokk», og Bang selv har blitt omtalt som «litteraturterroristen» (Utvik, 2007). Den allmenne oppfatningen gikk altså ut på at disse næringslivstoppene kun leste fagbøker eller litteratur som handlet om hvordan bli en bedre leder, og at interessen og kunnskapen om skjønnlitteraturen var heller laber. Når romaner først ble nevnt, gjaldt det å dikte opp leservaner som gjorde at man ble fremstilt som dannet og belest. Harald Stanghelle delte spaltens intervjuobjekter inn i tre grupper:

Noen har klamret seg til Hamsun og Ibsen, vel vitende om at de færreste tror disse to er gjengangere på næringslivstoppenes nattbord. Andre har virkelig lest en bok eller tre. Mens en tredje gruppe åpenbart famler seg frem i fortrenkt lesning i håp om å fremstå som mer interessante enn det strengt tatt er grunn til å gjøre (Stanghelle, 2006)

Bang selv derimot understreket i 2002 at ikke alle har like ensporede lesevaner og at «variasjonen er stor og at det også finnes dem som er svært beleste», samtidig som han påpeker at mange leser for lite (Geard, 2002). Trass i oppfatningen av spalten som gapestokk, fortalte Bang at de fleste forstod at det dreide seg om «en spalte med mye fleip. Et smilehull i en ellers nokså alvorlig avis», og han aldri hadde problemer med å få folk til å stille opp. Gjennom årene hadde kun et fåtall avvist spørsmål om intervju (Geard, 2002). Mot slutten av Bangs regjeringstid i spalten, kunne man se at Hamsun, Kielland og Ibsen oftere ble byttet ut med mer moderne forfattere som Lars Saabye Christensen. Avisen kunne selv melde at i 2002 ble Christensens roman *Halvbroren* nevnt 54 ganger, kontra Hamsuns 26 ganger. Andre forfattere som skulle vise seg å bli gjengangere på denne tiden var Roy Jacobsen, Anne Karin Elstad, og Unni Lindell (Lindgren, 2003).

En annen kritikk mot spalten som oppstod allerede på 90-tallet, var mangelen på kvinnelige intervjuobjekter. Direktør Kari Monsen skrev i et debattinnlegg juni 1990 at hun forundret seg over kvinnenenes fravær i spalten. Hun utdyper:

Riktignok er det i dagens samfunn et stadig faktum for kvinnen at hun ofte er for sliten til å gripe fatt i bøkene på nattbordet etter endt arbeidsdag på jobb og i hjemmet. Men - leseiver har vi - både for egen valgt litteratur og Dagens Næringsliv. Jeg ville tro at også spaltenes oppmerksomhetsgrad ville bli enda bedre hvis Dagens Næringsliv viser at redaksjonen også har et kvinnelig nettverk (Monsen, 1990).

Ti år senere innrømmet Bang at han gjerne skulle sett at det var flere kvinner som hadde figurert i spalten nettopp av den enkle grunn at de «leser mer og gir gjennomgående morsommere svar. Mange menn svarer at kona, hun leser mye» (Geard, 2002). Likevel dukket denne debatten opp igjen så sent som i 2013, noe som vil bli gått nærmere inn på senere i denne oppgaven.

2.2 Sjangerbetegnelse og profil

I dagens tekstlandskap skiller man grovt sett mellom skjønnlitteratur og sakprosa. Dette er et relativt nytt skille som først for alvor oppstod på 1800-tallet, og som sprang ut fra romantikkens oppfattelse av dikteren som geni. «Kunstneren ble på romantisk vis forstått som en særlig begavelse som ved hjelp av inspirasjonen maktet å skape nye visjoner og universer hinsides det trivielt hverdagslige. Da måtte også det genialt utførte diktet, romanen og skuespillet rage over lærd prosa» (Tønnesson, 2008, s. 26). Ordet *sakprosa* i seg selv dukket først opp som et begrep i nordiske språk i 1938, da den finlandssvenske språkforskeren Rolf Pipping introduserte dette som et foretrukket begrep framfor «normalprosa» (Tønnesson, 2008, s. 20). Som følge av dette skillet oppstod det også en tendens til å utelukke sakprosaen fra både litteraturhistoriske oversiktsverk og litteraturteoretisk tolkning. De siste tiårene er det blitt gjort forsøk på å rehabilitere sakprosaen som verdig tekstkritisk undersøkelse og litteraturhistorisk verdi, blant annet gjennom Johan L. Tønnessons introduksjonsverk *Hva er sakprosa?* (2008) og Trond Berg Eriksen og Egil Børre Johnsen's *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* (1998):

Sakprosaen er et møtested for de lokale, nasjonale og internasjonale ytringene som har formet vårt selvilde, og fremdeles gjør det. Både i volum, mangfoldighet og rekkevidde er sakprosaen like betydelig som diktningen. Den siste er behandlet i

utallige verker, både analytiske og historiske. Sakprosaen derimot har ikke hatt noen tilsvarende teoretisk og historiografisk tradisjon (Eriksen & Johnsen, 1998, s. 23).

Johan L. Tønnesson forklarer i sin bok *Hva er sakprosa?* hvordan nettopp denne formen for litteratur omgir oss daglig selv om den kanskje ikke fremstår så tydelig for oss. Disse tekstene er «både samfunnets lim og hukommelse men ofte så dagligdagse at vi knapt legger merke til dem» (Tønnesson, 2008, s. 7). Videre drøfter han seg frem til en definisjon av hva sakprosa er, og konkluderer med at sakprosa er «tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten» (Tønnesson, 2008, s. 34).

I boken *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* (1997) gir litteraturforsker Otto Grepstad sitt bidrag til sakprosaforskningen gjennom et forsøk på å klassifisere feltets ulike sjangere. Gjennom å sammenligne forskjellige teksttypers likhetstrekk kommer han frem til 14 sakprosasjangre som igjen kan grupperes i fire:

Utgreiande og argumenterende tekstar er pamflettar, vitskapsprosa, dialogar, brev, essaystikk og aforisk kortprosa. *Forteljande og skildrande* tekstar er biografiske framstillingar, topografiske skildringar og historiske framstillingar. *Pedagogiske* tekstar er lærebøker, populærvitenskap og forlynnings- og oppbyggings skrifter. *Rettleiande tekstar* er oppslagsbøker og juridiske tekstar (Tønnesson, 2008, s. 43).

Johan Tønnesson mener derimot at en slik kategorisk inndeling kan vise seg å være for risikabel, da enkelte tekster kan inneha kjennetegn på tvers av disse sjangerbetegnelse. Kulturfenomenet tekst er heller ikke en stabil størrelse på lik linje med plantearter og andre objekt som lar seg klassifisere. Likevel er han positiv til inndelingen i den grad det gjør lesere og forfattere av sakprosa mer bevisst mangfoldet i sakprosaen, samt at den gjør tekstkritikken av denne typen litteratur langt mer håndgripelig. Med *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* er Trond Berg Eriksen og Egil Børre Johnsen også inne på samme tankegang med sin intensjon bak verket:

(...) å bidra til selvkritikken hos dem som produserer sakprosa-tekster, synliggjøre et lite påfallende element i kulturbildet og veilede den foreliggende litteraturen. Et nødvendig skritt på veien har vært å tilrettelegge denne typen tekstproduksjon for teoretisk og historisk behandling (Eriksen & Johnsen, 1998, s. 29).

Et skille innenfor sakprosaen som Tønnesson derimot stiller seg bak, er forskjellen mellom *litterær* og *funksjonell* sakprosa, hvor grensene riktignok til tider kan være relativt uklare. Litterær sakprosa defineres som «bøker og artikler med navngitte forfattere og som vanligvis gis ut av forlag», mens funksjonell sakprosa «publiseres av institusjoner, for eksempel departementer, skoler eller private firmaer». Oppfattelsen av forfatterrollen er vesentlig i denne inndelingen, der forfattere av litterær sakprosa anses som individer, mens forfattere av funksjonell sakprosa forstås som en «kollektiv enhet» (Tønnesson, 2014). Videre finnes det utallige sjangre innenfor disse to hovedkategoriene. Blant de viktigste sjangerne av litterær sakprosa kan man for eksempel finne artikkelen, essayet, fag- og læreboken, biografien, selvhjelps litteraturen, historisk dokumentar, vitenskapelig avhandling og den offentlige, publiserte talen. Innenfor kategorien funksjonell sakprosa regnes for eksempel veiskilt, reklameplakater, produktinformasjon, bruksanvisninger, sikkerhetsforskrifter, lover, statsbudsjett og folkeregisteret. Til og med skriften på bæreposer regnes som en funksjonell sakprosatext (Tønnesson, 2014). En viktig faktor ved denne inndelingen er i imidlertid at den ikke nødvendigvis sier noe om iboende egenskaper i tekstene, men at den derimot er institusjonell. Litterær sakprosa har ikke større litterære kvaliteter enn den funksjonelle (Tønnesson, 2008, s. 46).

Sannhet og etterprøvbarhet av fakta er en viktig faktor ved sakprosaen som sjanger, og er en stor del av hva som skiller sakprosaen fra skjønnlitteraturen. Tønnesson forklarer: «Både fiksjons- og sakprosaforfatteren kan nok søke sannhet. Men [det er] av flere grunner vesentlig å vite om forfatteren forsøker å snakke sant om håndgripelige forhold» (Tønnesson, 2008, s. 37). Hva er så sannheten man er ute etter i en litteraturspalte som denne? Spaltist Per Bang formulerte selv en slags grunntanke bak «På Nattbordet» i et intervju i forbindelse med sin egen 80-årsdag: «Si meg hva du har på ditt nattbord, og jeg skal si deg hvem du ønsker jeg skal tro at du er» (Lindgren, 2003). Kanskje kan man da si at den virkeligheten som «På Nattbordet» henviser til dermed er statusen enkelte mennesker ønsker å oppnå gjennom sine påståtte lesevaner.

Det er altså liten tvil om at «På Nattbordet» tilhører sakprosaen og ikke skjønnlitteraturen. Etersom den største forskjellen mellom funksjonell og litterær sakprosa er basert på om ytringen stammer fra en individuell eller kollektiv/institusjonell avsender, vil det falle seg mest naturlig å plassere «På Nattbordet» innen kategorien litterær sakprosa. Dette

kan riktignok drøftes siden spaltene aldri signeres ved navn på intervjuerne. Avisen har likevel lagt stor vekt på å fronte Per Bang og senere Bjørn Gabrielsen som avsendere, at spalten vanskelig kan kategoriseres som en kollektiv avsender.

Videre kan det være vanskeligere å plassere spalten innenfor en bestemt sjanger, da den som mye annen sakprosa inneholder elementer fra flere forskjellige sjangre. Den kan dermed sies å være en blandingssjanger innenfor sakprosafeltet. Med tanke på at omtrent samtlige av et stort antall intervjuobjekt blir stilt spørsmålet «Hva har du på nattbordet?» – et spørsmål innforstått som «Hva leser du på fritiden?» – kunne det vært rimelig å knytte spalten opp mot enquête-sjangeren, som er definert som en «rundspørring for å få forskjellige personers mening om et emne» (Delphin, 2005, s. 228). På den annen side blir dette innledende spørsmålet i spalten etterfulgt av oppfølgingsspørsmål som varierer i aller høyeste grad, selv om flere av disse også har enkelte likhetstrekk. Det kan for eksempel stilles spørsmål av typen «Hvordan likte du boken?», «Hvorfor valgte du akkurat denne?» eller «Er dette typisk for dine lesevaner?». På denne måten får man mange interessante svar når det gjelder lesevaner og litterær smak. Ettersom de samme spørsmålene ikke stilles hvert enkelt intervjuobjekt, og det heller ikke blir presentert klare svaralternativ, egner ikke spalten seg i like stor grad til nøyaktig statistisk analyse og sammenligning, slik en eventuell enquête eller spørreundersøkelse ville gjort.

Spalten legger seg tettere opp mot intervjusjangeren, hvor stikkordet er *samtalen*, og intervjuerens spørsmål avhenger av intervjuobjektets svar, bakgrunn og personlighet. Tonen mellom intervjuobjekt og intervjuer er uformell, ofte også humoristisk, og det er tydelig at de aller fleste som blir oppringt til et intervju har kjennskap til spalten fra før, på godt og vondt. I motsetning til det typiske avisintervjuet derimot, mangler spalten ofte de litterære virkemidlene som denne sjangeren ofte benytter seg av, som for eksempel sceniske beskrivelser. I hovedsak består intervjuet kun av spørsmål og svar. Unntaket er de få gangene intervjuobjektet ber om å ringe tilbake eller tar en pause, hvor dette angis i teksten med «Noe senere» («På Nattbordet», 1.2.2003) eller «Etter ti laaaange minutter» («På Nattbordet», 11.8.2003).

Spalten er relativt formmessig oppbygget. Intervjuobjektet presenteres innledningsvis med navn og stilling. I de senere årene oppgis også alderen deres, og det presiseres ofte – men ikke alltid – hvorfor denne personen er aktuell for spalten. Det være seg at de nylig har

figurert i nyhetsbildet, tatt over en toppstilling eller startet et nytt firma. Deretter går intervjuer som regel rett på sak, og spørsmålet om hvilken bok som leses dukker opp. Resten av samtalen preges så ofte av hvilket svar som oppgis, men intervjueren kan også komme til å spørre om andre bøker som leses, om det er et spesielt verk som har gjort et dypt inntrykk, eller hva som ble lest i barndommen. I enkelte tilfeller kan derimot samtalen spore av til å ikke dreie seg rundt litteratur i det hele tatt, hvor intervjuer og intervjuobjekt småprater om alt fra aktuelle tema i samfunnsdebatten til personlige anekdoter. Nå og da gis intervjuobjektet til og med en anledning til å promotere seg selv. Et eksempel på en spalte ser slik ut:

Intervju med Marian Rui Xavier, pressesjef i Posten, fredag 20.06.2003.

Intervjuer: Vi skal ikke si hva vi mener om Posten, men spørre hva du har på nattbordet?

Xavier: Jeg har ikke noe nattbord.

Intervjuer: Hvis vi ga deg et, hva ville du legge der?

Xavier: Jeg leser flere bøker på en gang. En som heter *Paradiso* av en kubansk forfatter som minner litt om James Joyce.

Intervjuer: Hvis *Paradiso* foregår på dagens Cuba har han en særegen form for humor synes jeg?

Xavier: Den er veldig spennende. Og så leser jeg Henning Mankell. Den tredje er *Breaking News*, av en amerikansk forfatter. Den handler om en tv-reporter som begynner å dra på årene og som utsettes for et sterkt press. Den er litt faglig, da, for min del.

Intervjuer: Du begynner ikke å trekke på noen år?

Xavier: Nei jeg gjør ikke det! Men jeg er ekstremt glad i bøker og avhengig av bøker og jeg dømmer folk mye etter hva de svarer i denne spalten. De som ikke har skjønnlitteratur på nattbordet ser jeg litt skjevt til, altså.

Intervjuer: Det gjør jeg også, men jeg tør ikke si det til dem. Noen bok som har gjort sterkt inntrykk?

Xavier: Ja, det er helt klart *En beretning om blindhet* av Saramago, som er min store forfatter. Og så er det Marquez og Olav Duun.

Intervjuer: Da kommer vi endelig til Norge!

Xavier: *Mennesket og maktene* gjorde uutslettelig inntrykk på meg, men jeg har et umettelig sug etter kontinenter som jeg kjenner for lite til, for eksempel Afrika og Asia.

Intervjuer: Har du noe forhold til lyrikk?

Xavier: Rolf Jacobsen, Stein Mehren, Kolbein Falkeid. Særlig de tre, og dem leser jeg ofte. Jeg kommer fra en familie hvor vi leser høyt for hverandre.

Intervjuer: Vet du, etter dette får jeg nesten et vennlig forhold til Posten.

Xavier: Ha ha! Posten er mye mer enn hva folk tror.

Intervjuer: Tja ... hm ... («På Nattbordet», 20.6.2003).

Dette er altså et av de mer eksemplariske intervjuene, der intervjuobjektet fremstår som belest og reflektert. I andre enden av skalaen finner man dem som ikke leser noe som helst²:

Intervju med Hans Pettersen, tillitsvalgt, Postens Forbrukerkontakt, mandag 01.09.2003

Intervjuer: For en gangs skyld ringer jeg ikke for å klage på Posten, for det jeg har gjort mange ganger uten at det hjelper, men jeg ringer for å spørre hva du har på nattbordet.

Pettersen: Skal jeg gå og se etter?

Intervjuer: Hvis du ikke husker hva du har der, så er det lurt, ja.

Pettersen: Jeg er på badet, skjønner du. Det har vært sånt hardkjør at dette er første morgningen jeg har hatt anledning til å sove litt lenger enn til klokka seks.

Intervjuer: OK, ta en titt da. Må du tørke deg først?

Pettersen: Ja. Haha!

Intervjuer: Tørk i vei.

Kort pause.

Pettersen: Skal vi se, der ligger det halstabletter.

Intervjuer: Det er vi mindre interessert i.

Pettersen: Og der ligger det derre «National Geographic».

Intervjuer: Har du rippet det fra tannlegens venteværelse?

Pettersen: Nei, jeg er abonnent. Og så leser jeg interiørblader.

Intervjuer: Romaner da?

Pettersen: Jeg bruker ikke tid på ting som ikke har med virkeligheten å gjøre.

Intervjuer: Hå!

Pettersen: Nei, jeg gjør ikke det, jeg leser ikke historier som er diktet opp.

Intervjuer: Biografier da, de handler vel om virkeligheten?

Pettersen: Skal jeg lese bøker, så må det være bøker om det virkelige.

Intervjuer: Har du aldri hatt lyst til å lese en suksessroman?

Pettersen: Har vel hatt lyst, men tar meg ikke tid til det. Jeg har begynt på noen, men har ikke fullført dem.

Intervjuer: Det skal en sterk karakter til å legge bort en bok man har lyst til å lese ut. Kan du si noe pent om Posten, som en passende avslutning?

Pettersen: For tiden har jeg ikke noe særlig godt å si om Posten.

Intervjuer: Det var hyggelig å høre. Det har nemlig ikke jeg heller («På Nattbordet», 1.9.2003).

«På nattbordet» har sin faste plass i den delen av Dagens Næringsliv som kalles «Etterbørs», hvor avisens medie- og kulturstoff er plassert. Avisens profil som spesielt er opptatt av økonomi og næringsliv har nødvendigvis en innvirkning på hvem som blir oppringt til spalten, og den har vært dominert av norske toppledere i disse sektorene – hovedsakelig

² Det er tilfeldig at begge intervjuobjektene er ansatt i Posten

menn. Likevel ser vi både i 2003 og 2013 en dreining mot å inkludere alt fra forlagsfolk og forfattere til ildsjeler i frivillige organisasjoner. Det er fortsatt ikke nødvendigvis «mannen i gata» som blir intervjuet, men spaltens profil har definitivt blitt bredere med årene. Svarene som gis i spalten og intervjuers holdning og retorikk vil jeg komme nærmere inn på senere i oppgaven.

2.3 Retorikk - intervjuers posisjon og holdning

Det er blitt sagt at en avgjørende faktor for suksessen til «På Nattbordet» var valget av en erfaren og profilert journalist som frontfigur for spalten:

Per Bangs kunnskapsmettede, ertete og velskrevne form skapte en helt særegen kontakt mellom intervjuer og intervjuobjekt – alt tilpasset det lille formatet. Det finnes knapt noen som har fått frem så mye på så lite spalteplass som Per Bang. Han kler av makten, viser frem det han finner - og opplyser leseren om både makt og bøker (Stanghelle, 2006).

I sakprosaen, er avsenders posisjon og troverdighet avgjørende for å nå gjennom til mottaker med budskapet man ønsker å formidle. I boken *Retorik* introduserte Aristoteles tre «bevismiddel» som er nødvendige for å overbevise mottakeren: *pathos*, *ethos* og *logos* (Aristoteles, 1991, s. 14). Disse tre retoriske virkemidlene er imperative for at teksten skal realisere det Aristoteles omtaler som *telos*, hvilket vil si talens mål. Hva man ønsker å oppnå med budskapet (Aristoteles, 1991, s. 42). Bevismiddelet *pathos* refererer altså til aktiviseringen av mottakers følelser, *ethos* dreier seg om forfatterens troverdighet og tilliten mellom avsender og mottaker, mens *logos* er «saken selv som overbevisningsmiddel» (Tønnesson, 2008, s. 20). I mer moderne tid har retorikk blant annet blitt definert som «en talers eller en forfatters bevisste manipulering av sitt medium i den hensikt å sikre budskapet en så velvillig mottagelse som mulig hos en bestemt målgruppe» (Andersen, 1995, s. 19).

Bang får frem sitt *ethos* gjennom sin tyngde og kunnskapsvelde om litteratur. Spalten hadde naturligvis ikke oppfylt samme funksjon som en litterær gapestokk dersom den ble ført i pennen av en ukjent eller uerfaren stemme. Forutsetningen for at spalten skulle oppnå den

status den nettopp har, er at avsender sitter på en kunnskap som gir ham mulighet til å bedømme sannhetsgehalten i intervjuobjektene ytringer:

For næringslivstoppene har jo skjønt at det ikke hjelper stort med en spennende medbrakt litteraturliste fra en gløgg medarbeider: Per Bang kjenner jo ni av ti bøker som nevnes, og forlanger gjerne utdyping av det nevnte verkets mer sære trekk. Da er det ikke lett å bløffe (Stanghelle, 2006).

Tilliten vekkes ved at Bang innehar kunnskap og dermed også makt. Dette gjør ham til en troverdig opinionsdanner. Oppfatningen av hva som er «godkjent» litteratur å ha på nattbordet baserer seg i stor grad på avsenders litterære smak.

Dagens Næringsliv valgte å fortsette tradisjonen ved å la en anerkjent skribent ha ansvaret for «På Nattbordet» da Per Bang sluttet i spalten. Arvtager Bjørn Gabrielsen var i 2006 ansett for å være blant landets mest profilerte anmeldere (Stanghelle, 2006). På spørsmål om han hadde sjekket om arvtageren hadde de litterære preferansene i orden svarte Bang: «Det trengs ikke. Han er en pågående og livlig journalist og en god kollega spalten kommer bare til å bli bedre med ham» (Sandve, 2006). Spalten beholdt dermed sin troverdighet gjennom avsenders kunnskapstyngde og erfaring, og Gabrielsen har vist at han har klart å videreføre spaltens popularitet, da den fortsatt er like kjent i dag, åtte år senere. Samtidig ser man tydelige vesensforskjeller mellom ham og Per Bang. Sistnevnte hadde nok en langt tydeligere stemme og holdning, mens Gabrielsen holder seg mer nøytral og i bakgrunnen. Dette kommer tydelig frem de gangene et intervjuobjekt bemerker at de blir oppringt av en annen person enn Gabrielsen selv, og det innrømmes at han har brukt en vikar, uten at dette nødvendigvis har vært mulig å merke i de foregående spaltene («På Nattbordet», 13.9.2013).

Avisen Dagens Næringsliv i seg selv er også avsender av spalten, og markerer et tydelig offentlig rom intervjuene foregår i. Intervjuobjektene vil antakeligvis svare annerledes i denne situasjonen enn hva de ville svart innad i vennegjengen eller blant kolleger. Denne konteksten blir styrende for samtalen.

Et viktig aspekt ved retorisk kommunikasjon er at den er mottakerorientert (Andersen, 1995, s. 24). I forbindelse med avsenders evne til å avsløre intervjuobjektene bløff, er det relevant å se på hva som fungerer som spaltens *pathos*. Hvilke følelser vekkes hos mottaker? Her er det også viktig å presisere *hvem* som er mottaker i denne situasjonen. Min oppfatning er at både intervjuobjektet og den allmenne leseren av Dagens Næringsliv fungerer som

mottaker, da den førstnevnte gruppen i de fleste tilfeller også tilhører den sistnevnte. Pathos kan dermed virke både direkte og indirekte, retrospektivt og simultant. For å komme nærmere inn på dette, må det defineres hva pathos er i denne situasjonen. Øyvind Andersen forklarer at følelser kan «[påvirke] folk så de forandrer seg og endrer oppfatning, og som er ledsaget av ubehag eller behag» (Andersen, 1995, s. 37). Ubegag spiller nok størst rolle her, nærmere bestemt ydmykelse. Bli man avslørt i å pynte på sannheten, som når man presterer å si at man leser *Et dukkehjem* av Knut Hamsun, er det en kjensgjerning at dette vil føre til en følelse av skam, både i øyeblikket og når spalten uunngåelig blir lest av kollegaer og venner. Det samme knyttes opp mot følelsen av å bli konfrontert med at man ikke leser nok eller at det man leser ikke er «godt nok». Bevisstheten om dette ser man komme til uttrykk hos intervjuobjektene gjennom ytringer som «Nå går jeg på tynn is, altså! For å være helt ærlig har jeg ikke lest så veldig mye» («På Nattbordet», 18.1.2003), og «Huffameg!» («På Nattbordet», 21.5.2003). Anne Cecilie Lund-Andersen gikk i sitt intervju så langt som å omtale «På Nattbordet» som «en skrekkens spalte», og fulgte opp dette med å forklare: «[spalten] har den effekten på folk. Det er skummelt å avsløre hva en har på nattbordet. En vil jo gjerne virke litt belest og intellektuell» («På Nattbordet», 31.8.2013). I 2013 ser man at avsenders mer nøytrale holdning skaper mer rom for å ikke skamme seg i like stor grad som Bangs tydelige posisjon gjorde.

En viktig faktor som forsterker disse følelsene på forhånd er spaltens popularitet og det at intervjuobjektene ofte er klar over hva som venter dem når de blir oppringt for å intervjues til spalten, selv om selve tidspunktet for telefonsamtalen ofte viser seg å komme bardust på dem.

På den annen side av følelsesspekteret finner man behaget. Selv om de hørte til sjeldenhetene i Bangs tid, dukket det i blant opp intervjuobjekter som var godt forberedt på samtalen, og som faktisk så frem til å kunne vise frem deres nattbord. Utsagn som «Endelig! Fantastisk at du er kommet til meg!» («På Nattbordet», 21.7.2003) og «Ja, det har jeg lyst til å fortelle deg!» («På Nattbordet», 26.2.2003), viser at enkelte faktisk gleder seg til å figurere i spalten. Ved enkelte tilfeller ser man også at det er nærmest bedrevet lobbyvirksomhet for å sørge for at man blir oppringt («På Nattbordet», 13.2.2003). Mange viser også at de har forberedt seg på en mulig samtale. Nettopp for å unngå den pinlige situasjonen spalten er kjent for. Eksempler på dette er Arnhild Skre, journalist i Aftenposten som uttalte «Jeg har jo

pugga på dette da, i håp om at du skulle ringe» da hun ble oppringt av Bang i 2003 («På Nattbordet, 17.12.2003), og seniorforsker ved Iris, Atle Blomgren, som i 2013 sa «Jeg har skjønt at når man har bildet sitt i DN for første gang risikerer man å bli ringt opp av deg, så jeg har ryddet vekk alle Morgan Kane-bøkene og funnet frem Faulkner og Dostojevskij» («På Nattbordet, 11.3.2013). I tillegg finnes dem som har hatt luftige planer om å forberede et riktig inntrykk for spalten, men ikke kommet så langt: «Jeg leser alltid Nattbordet. Jeg har tenkt at om jeg skulle bli ringt til, skulle jeg i alle fall forberede meg. Men du vil vel ikke vente en uke på det?» («På Nattbordet», 15.7.13). En ser altså at disse tankene om hvordan man fremstår i spalten ikke har endret seg stort fra 2003 til 2013.

Behaget spiller også inn på den dobbelte mottakeren, i kombinasjonen med frykten og ubehaget, da leseren gjerne kan føle en viss form for superioritet, dersom han eller hun føler seg mer belest enn intervjuobjektet. Det som i utgangspunktet er en negativ følelse for den ene mottakeren – intervjuobjektet – kan dermed snus til en positiv opplevelse for den andre: leseren.

Det interessante ved spalten blir dermed at næringslivstopper, maktmennesker som i omtrent alle andre situasjoner i samfunnet blir ansett som innflytelsesrike og innehavere av verdifull kunnskap, her blir stilt til veggs og i enkelte tilfeller latterliggjort. Bang og Gabrielsen sitter på en type kunnskap og tyngde som de aller fleste av de intervjuede ikke selv innehar, og de inntar dermed en posisjon som opinionsdannere. Helhetlig fremstår altså avsenderen av spalten som et individ med autoritet man føler respekt for og til en viss grad ydmykhet ovenfor.

Spaltens *logos* – saken selv som overbevisningsmiddel – kan sies å være et bidrag mot å styrke kulturens posisjon blant en fagorientert målgruppe, og å vise at det har en hensikt å lese skjønnlitteratur. Logos henger tydelig sammen med spaltens ethos, da avsenders troverdighet og kunnskapstyngde er en viktig faktor for å overbevise målgruppen om litteraturens viktighet. Forlagsredaktør Janneken Øverland uttalte i 2003 at «På Nattbordet» på mange måter virker som en inspirasjonskilde for sin målgruppe:

Bang er veldig elegant, han røper sin lesning ved å være der hvor de er, og prøver å trekke dem videre. Det er inspirerende, han klarer å snakke engasjert slik at man får inspirasjon til å finne ut hva det er han snakker om («Rugland, 2003).

Bang og Gabrielsen er begge svært beleste og innehar bred kunnskap om litteratur, og de kommer ofte med anbefalinger til videre lesing basert på svarene intervjuobjektene gir. Spalten skaper altså en norm som det etterstrebes å følge. Logos er hele tiden underliggende som et usagt premiss for hvert intervju i spalten. Et fåtall ganger har det derimot blitt eksplisitt uttalt. Som da en interiørarkitekt kunne fortelle at hun hadde merket en større etterspørsel etter nattbord som var store nok til å romme mange bøker, utbrøt Bang: «Åj åj åj! Er du villig til å fremsette som din personlige mening at vår spalte har bidratt til denne utviklingen i det norske folks stadig høyere kulturelle nivå?» («På nattbordet», 11.4.2003).

Hva er så formålet ved «På Nattbordet» – spaltens *telos*? Hva er det retoriske mål som skal oppnås gjennom pathos og ethos? Vi ser at Bang har uttalt at et poeng ved spalten har vært å kunne bedømme hva slags person intervjuobjektene vil fremstå som utfra hvilke bøker de er villige til å innrømme at de leser. Det er også tenkelig at en stor del av motivasjonen er å påvirke næringslivsledere til å lese *mer*, nettopp gjennom bruk av retorikk, og mottakers ønske om å unngå å havne i en pinlig situasjon. Både behaget og frykten for å blir satt i forlegenhet forsterkes av intervjuerens retoriske tilbakemeldinger. Igjen ser vi en forskjell mellom Bang og Gabrielsen. Der Bang kommer med uttalelser som «Det lover ikke helt bra dette her» («På Nattbordet», 8.5.2003) og «Beklager, men da synker min aktelse en tomme eller to» («På Nattbordet», 11.3.2003). Når intervjuobjektet svarer de leser henholdsvis faglitteratur og sportshåndbøker, svarer Gabrielsen tvert nei på spørsmål fra redaktør Bård Espen Hansen om man får kjeft hvis man ikke leser skjønnlitteratur («På Nattbordet», 29.11.2013). Bang er helt klart den som har sterkeste meninger om typen litteratur som leses, og han uttrykker ofte misnøye over mengden faglitteratur som leses, og mangelen på poesi. Dersom spaltens *telos* nettopp er å påvirke næringslivstopper i retning av å lese mer skjønnlitteratur, ser man at Bangs retorikk i enkelte tilfeller kan være et sterkt virkemiddel. Et eksempel er når Marit Haukom, redaktør i Tønsbergs blad, poengterer at hun aldri har sakspapirer på nattbordet, nettopp fordi hun visste hvilken holdning Bang hadde til dette («På Nattbordet», 24.1.2003). Redaktør i Bokklubben Nye Bøker, Tuva Ørbeck Sørheim, hadde dette å si om Per Bang og spaltens funksjon i 2003:

Det er god underholdning og et sosialantropologisk studium. Jeg tror nok mange har en følelse av at de burde lest mer, og så kommer Per Bang inn som en personifisering av deres skyldfølelse. De står skolerett for ham (Rugland, 2003).

I artikkelen «Lingvistikk og Poetikk» fra 1960 introduserte den russisk-amerikanske språk- og litteraturforskeren Roman Jakobson sin modell for språklig kommunikasjon. Jakobson hadde sin bakgrunn fra russisk formalisme, der det ble tatt et oppgjør med historismen og hvor et viktig utgangspunkt var å definere det spesifikke litterære i språket. Da Jakobson flyttet til Praha i 1920, beveget han seg over i retning av tsjekkisk strukturalisme og førte an en gruppe litteraturteoretikere som gikk under navnet Prags lingvistiske sirkel, også kalt Pragskolen (Lothe, Refsum & Solberg, 2007, s. 177). Hovedmålet ved artikkelen formulerte Jakobson slik:

Poetikken beskjeftiger seg primært med spørsmålet: *Hva gjør en verbal meddelelse til et kunstverk?* Siden poetikkens hovedemne er den verbale kunstens *differentia specifica* i forhold til andre kunstarter og i forhold til andre former for verbal handling, er poetikken berettiget til den fremste plassen i litterære studier (Jakobson, 1978, s. 119).

Med andre ord, hva er det som gjør en type verbal meddelelse regnes som litterært og poetisk, i motsetning til andre former for kommunikasjon? Jakobsen hevder at adskillelsen mellom lingvistikken og poetikken er basert på en «feilaktig fortolkning av kontrasten mellom poetiske strukturer og andre former for verbale strukturer. Disse sistnevnte kan ved sin «tilfeldige» planløse natur sies å stå i motsetning til den ikke-tilfeldige, hensiktsrettede karakteren til poetisk språk» (Jakobsen, 1978, s. 120). Derimot mener han at *all* kommunikasjon er målrettet, men at måten man bruker språket på – midlene – er forskjellig. For å komme frem til språkets *poetiske funksjon*, er det nødvendig å plassere den blant de andre av språkets funksjoner, og Jakobsen velger derfor å sette opp en modell av de grunnleggende faktorene i en verbal kommunikasjonshandling:

AVSENDEREN sender en MEDDELELSE til MOTTAKEREN. For å kunne fungere krever meddelelsen en KONTEKST som det refereres til (...) som kan oppfattes av mottakeren, og som enten er verbalisert eller mulig å verbalisere; en KODE som er fullstendig eller i det minste delvis felles for avsender og mottaker (...); og til slutt en KONTAKT, en fysisk kanal og psykologisk forbindelse mellom avsender og mottaker, som gjør dem begge i stand til å begynne og fortsette kommunikasjonen (Jakobsen, 1978, s. 123).

Videre forklarer Jakobson at hver av disse faktorene ligger til grunn for en spesifikk språkfunksjon, hvorav han har hentet de tre første fra den tyske lingvisten Bühler og hans

tradisjonelle språkmodell – Organon-modellen. Jakobsen understreker at det ikke finnes den meddelelse som kun oppfyller én funksjon, men at det som oftest finnes et hierarkisk system der en funksjon dominerer over en annen, og at det er viktig å være oppmerksom på hvordan de forskjellige funksjonene bidrar til å formidle en ytring. Den verbale strukturen i en meddelelse avhenger hovedsakelig av denne dominerende funksjonen. Med de seks faktorene avsender, meddelelse, mottaker, kontekst, kode og kontakt følger altså seks *funksjoner*; den referensielle, emotive, konative, metaspråklige, fatiske og til slutt den poetiske funksjonen. Den referensielle funksjonen knyttes til referansen eller konteksten, og er den funksjonen som naturlig nok regnes som de fleste meddelelsers viktigste oppgave. Den emotive språkfunksjonen sammenfaller med avsenderen. Det dreier seg om talerens holdning til hans eller hennes egen meddelelse, som Jakobson mener kommer til uttrykk gjennom bestemte oppriktige eller påtatte emosjoner:

Den emotive funksjonen som blottlegges gjennom interjeksjonene, farver til en viss grad alle våre ytringer på deres foniske, grammatiske og leksikalske nivå. Hvis vi analyserer språket ut fra den informasjonen det bærer med seg, kan vi ikke begrense informasjonsbegrepet til bare å gjelde det kognitive aspektet ved språket (Jakobsen, 1978, s. 124).

Den tredje og siste av Bühlers språkfunksjoner retter seg mot mottakeren, og kalles den konative funksjon, fra det latinske ordet for «prøve». I følge Jakobson finner denne sitt reneste grammatiske uttrykk i tiltaleformene vokativ og imperativ (Jakobsen, 1978, s. 125). Denne funksjonen tjener primært til påvirkning og overbevisning av mottakeren, og kommer for eksempel til uttrykk i setninger som «Prøv dette!».

I tillegg til disse tre funksjonene fra Organon-modellen legger Jakobson altså til ytterligere tre språkfunksjoner og faktorer i sin kommunikasjonsmodell, nettopp den fatiske, metaspråklige og poetiske funksjonen. Den fatiske funksjonen knytter seg til kontaktfaktoren, og dreier seg om å etablere, forlenge eller avbryte kommunikasjonen, samt å tiltrekke seg oppmerksomhet (Jakobsen, 1978, s. 125). Som for eksempel gjennom ytringer som «Hallo, hører du meg?». Den metaspråklige funksjonen har fokus på koden og har en forklarende funksjon. Denne funksjonen spiller en stor rolle i vårt hverdagspråk selv om man kanskje ikke er klar over det:

Lik Molières Jourdain, som anvendte prosa uten å vite om det, anvender vi metaspråket uten å være klar over den metaspråklige karakteren i vår virksomhet. Alltid når avsender eller mottaker trenger å kontrollere om de bruker den samme kode, blir talen fokusert på KODEN: den oppfyller en META-SPRÅKLIG (d.e. en forklarende) funksjon (Jakobsen, 1978, s. 126).

Funksjonen med fokus på selve meddelelsen kalles den poetiske funksjon, og er den Jakobson hevder er mest dominerende og bestemmende i verbal kunst, men den spiller også en underordnet funksjon i andre former for verbal kommunikasjon: «Denne funksjonen fordyper den fundamentale dichotomien mellom tegn og objekt ved å fremheve tegnets håndgripelighet. Derfor kan ikke lingvistikken begrense seg til poesiens område når den behandler den poetiske funksjon» (Jakobsen, 1978, s. 127). I alle ytringer kan den poetiske funksjonen virke sekundært og forsterke meddelelsens virkningsfullhet, uten at det nødvendigvis gjør ytringen til poesi eller kunst.

Med unntak av den poetiske funksjon er alle disse funksjonene relevante i forhold til en analyse av «På Nattbordet». Her har vi altså intervjuerne Bang og Gabrielsen som avsendere, intervjuobjektet samt avisleserne som dobbel mottaker. Videre dreier konteksten og meddelelsen seg rundt samtalen om litteratur. I likhet med de fleste andre verbale meddelelser er også her den referensielle funksjonen dominerende. Her vises det altså til emnet litteratur. I tillegg til det innledende spørsmålet om hva man har på nattbordet, har avsenderen altså mulighet til å innstille samtalen på forskjellige aspekt ved intervjuobjektets lesevaner, som hva de leste i barndommen, hvilke verk som har gjort størst inntrykk på dem, og hvilke bøker de har angret på at de har lest. Likevel kan det påstås at den konative funksjonen på mange måter også er svært dominerende, da oppfordringen om å lese mer hele tiden er underliggende. Den emotive funksjonen kommer tydeligst til uttrykk gjennom Per Bang, da han som nevnt er den som i størst grad gir uttrykk for egne meninger og følelser i spalten, gjerne gjennom språklige utrop som «Hå!» og «Å!» og lignende. Den fatiske funksjonen og utsagn som «Hei, hei sann!» («På Nattbordet», 26.4.2003) forekommer relativt ofte, noe som er naturlig da hele spalten er bygget opp om en telefonsamtale, men som oftest ser vi at disse innledende frasene blir sløffet, antagelig for å unngå at innholdet i spalten blir i overkant formelpreget, samt for å spare plass. Den metaspråklige funksjonen ser vi de gangene avsender plutselig må forklare hele spaltens konsept. I møte med noen som ikke har et forhold til spalten fra før, gir ikke ytringen «Hva har du på nattbordet?» noen mening, og

den må dermed konkretiseres. En ser også denne funksjonen komme til uttrykk i de utallige gangene intervjuobjektet kommenterer at de enten ikke leser på sengen eller at de ikke har et nattbord. Som Bjørn Gabrielsen selv uttalte det i en slik situasjon: «Dette med nattbord er ment litt metaforisk, ellers hadde det blitt skrint» («På Nattbordet», 14.3.2013). Det samme ser man når intervjuobjektene på spørsmål om hva de har på nattbordet svarer «vekkerklokke» eller lignende ting. Som Per Bang tørt uttrykte det: «Det der holdt opp å være morsomt for snart ti år siden» («På Nattbordet», 24.11.2003). I likhet med hvordan spaltens lesere la merke til Bangs motvilje mot faglitteratur, ble også vekkerklokketendensen lagt merke til. -Ti år senere ble det humoristisk svart *håndjern*, til Bjørn Gabrielsens store glede: «Endelig, endelig, noen som svarer det» («På Nattbordet», 30.3.2013).

Språklig er «På Nattbordet» preget av en avslappet muntlighet, både i 2003 og 2013. Man ser også at humor generelt er et viktig retorisk virkemiddel og element i spalten. Dersom ikke «skrekkens spalte» hadde blitt balansert ut med den godlynte samtalen, er det diskutabelt om den hadde vunnet like mye popularitet som den har. Intervjuobjektene står fritt til å nekte å delta i spalten, og uten disse positive sidene og respekten for intervjueren, hadde nok langt færre sagt ja. Bang refererer selv til spalten som «Et smilehull i en ellers nokså alvorlig avis» (Geard, 2002).

3. Nattbordet som litteratursosiologisk undersøkelse

3.1 Litteratursosiologiens ulike perspektiv

«På Nattbordet» kan betraktes som en litteratursosiologisk undersøkelse. Dersom man gjør det kan den bidra til å gi et utsnitt av det norske folks lesevaner.

Litteratursosiologien er altså den retningen innenfor litteraturvitenskapen som har som hovedfokus å studere litteraturen i forhold til samfunnet, og samfunnet i forhold til litteraturen.

Litteratursosiologisk forskning undersøker dannelsen og utbredelsen av litterære normer og kan ta for seg kulturpolitiske tiltak og deres virkninger, oversettelser og litteratur som kultureksport. Mange litteratursosiologiske studier handler om leserne: deres preferanser og opplevelser; hvordan det leses, og hvem som leser hva og hvor mye. I leserstudiene antar litteratursosiologien ofte et etnografisk preg: Hvilken rolle spiller litteraturen i hverdagslivet, i publikums totale kulturelle kontekst? (Smidt, Vold & Oterholm, 2013, s. 9 – 10)

Den litteratursosiologiske forskningen beveger seg dermed bort fra teksten som autonom størrelse, og studerer den i forhold til det litterære kretsløpet – gangen fra forfatter til leser – og i lys av ulike strømninger i samfunnet. Resultatet blir en tverrfaglig retning som «henter teoretisk basis fra svært ulike forskningstradisjoner: feltteori, institusjonsteori, og offentlighetsteori, maktstudier og historieforskning, kulturstudier, etnologi og pedagogikk, kommunikasjon og estetikk» (Smidt, Vold & Oterholm, 2013, s. 11).

Litteratursosiologien har mye til felles med bokhistorien, en retning som også vokste frem på 1980-tallet som en motreaksjon til blant annet nykritikernes autonomiestetiske betraktningssmåte på litteraturen. Disse to retningene benytter seg ofte av de samme teoretikerne, samt at begge er sterkt rettet mot samspillet mellom litteraturen og samfunnet (Egeland, 2012, s. 268–9). Forskjellene kommer tydeligst frem gjennom at litteratursosiologene i motsetning til bokhistorikerne ikke er like opptatt av boken som fysisk gjenstand, samt at bokhistorikerne opererer med et bredere litteraturbegrep.

Litteratursosiologien beskjeftiger seg i hovedsak med skjønnlitteraturen (Egeland, 2012, s. 271–2).

Professor i litteratursosiologi ved Uppsala Universitet, Johan Svedjedal, tar i artikkelen «Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden» (1997) et oppgjør med det han mener er en feilaktig oppfattelse av litteratursosiologiens oppdrag: å kun dekke de domener som av ulike grunner har havnet utenfor den mer tradisjonelt innstilte litteraturvitenskapens område. Derimot mener han selv at det faktum at litteratursosiologien vies til slikt som den glemte litteraturen, neglisjerte litterære felt eller marginaliserte forfattere er *en effekt, ikke et utgangspunkt* (Svedjedal, 1997, s. 68 – 69). Svedjedal viser til Lars Furuland, grunnleggeren av den litteratursosiologiske avdelingen ved Uppsala Universitet, og hans definisjon av litteratursosiologien som et systematisk studium av litteraturen som sosialt fenomen og som system og institusjon i samfunnet. Utgangspunktet for forskningstradisjonen er å søke forbindelser mellom tekstuelle og kontekstuelle fenomen, og hvor man kombinerer analyse av litterære verk med undersøkelser av litteraturens ytre vilkår.

Da litteraturvitenskapen begynte å snevre inn sine analysemetoder, oppstod behovet for litteratursosiologien som en tydeliggjort forskningsorientering. Metodeutviklingen og presiseringen av problemstillingene som emnet gikk gjennom i mellomkrigstiden, medførte at det sosiale perspektivet på litteraturen havnet i bakgrunnen. Derfor ble det behov for en teori som mer metodisk arbeidet med spørsmål om relasjonen mellom litterære verk og deres omverden (Svedjedal, 1997, s. 75).

Tanken er at litteratursosiologien skal analysere hele «den litterære prosessen», det intrikate kretsløpet fra forfatter til leser, inklusive de litterære verkenes strukturer og virkemidler. Forskningsperspektivet blir avgjørende for å skille mellom litteratursosiologiske undersøkelser og andre litteraturvitenskapelige retninger – ellers ville all litteraturforskning være litteratursosiologi. Svedjedal mener derfor at litteratursosiologiens utgangspunkt bør formuleres som «et forsøk på systematisk å analysere relasjonene mellom skjønnlitteratur og samfunn» (Svedjedal, 1997, s. 75). For å tydeliggjøre dette deler han retningen inn i tre underområder: Samfunnet i litteraturen, litteraturen i samfunnet og litteratursamfunnet. Førstnevnte analyseområde, *samfunnet i litteraturen*, er sentrert rundt hvordan skjønnlitteraturen skildrer samfunnet – hvordan samfunnet speiles og litteraturen gjenspeiler

et troverdig bilde av en gjenkjennelig virkelighet, omtolker/omskaper en ytre virkelighet, skaper et bilde av samfunnet. Herunder finner man blant annet analytiske studier av hvordan klasse, kjønn eller etnisitet skildres i litteraturen. Det andre området, *Litteraturen i samfunnet*, baserer seg på hvordan litteraturen fungerer som meningskaper og politisk kraft. Særsilt legges det vekt på hvordan litteraturen fremstiller sosiale spørsmål og hvordan nettopp dette kan påvirke samfunnet utenfor og ha gjennomslagskraft hos både vanlige folk og beslutningstagere. Her fokuseres det ofte på fortellertekniske analyser, hvilke grep en forfatter foretar for å «fengsle og overtale», men samtidig legger Svedjedal til at for å få et helhetlig bilde må dette kombineres med resepsjonsstudier innenfor ulike befolkningsgrupper. Den siste kategorien kaller Svedjedal *litteratursamfunnet*. Nærmere bestemt dreier dette seg om litteraturens ytre vilkår, og gjennom sitt fokus på bokmarkedet, forlagsbransjen og bibliotekene, sammenfaller denne kategorien i stor grad med bokhistorien (Svedjedal, 1997, s. 72 – 75).

Svedjedal legger vekt på at litteratursosiolog ikke er noe man *er*, men noe man *gjør*. I forbindelse med dette blir det litteratursosiologiske perspektivet spesielt viktig: et menneskesyn anvendt på litteraturen og den litterære prosessen – tanken om at mennesket må forstås som et sosialt vesen. Det er den litteratursosiologisk interesserte forskerens utgangspunkt. Etterstrebelen etter å jobbe systematisk, inkluderende og tverrkulturelt er felles for de ulike tilnærmingene som har preget litteratursosiologien. Ofte er arbeidet inspirert av overordnede kultur- og samfunnsanalytiske metoder, for eksempel marxisme, offentlighetsteori, kultursosiologi, kjønnsteori og markedsøkonomiske tilnærminger.

Denne studien av «På Nattbordet» vil dermed fokusere på litteraturen i samfunnet, gjennom undersøkelser av litteraturen som meningskaper og leserens møte med sosiale problemstillinger gjennom litteraturen.

3.2 Nattbordets intervjuobjekt og deres lesevaner

Det stereotypiske «På Nattbordet»-intervjuobjektet er en middelaldrende, mannlig konsernsjef, i besittelse av en velfylt bokhylle han har dårlig samvittighet for å ikke ha tid til å lese seg gjennom. Bøkene er som regel kjøpt på en flyplassbokhandel, på vei til eller fra en forretningsreise, eventuelt har han fått dem i gave av sin langt mer beleste kone. Tiden går

som regel med til å lese sakspapirer eller selvhjelpsbøker om ledelse, men når han først har ferie og kan sette seg ned for å slappe av med skjønnlitteratur, går det som oftest i krim. Aller helst Jo Nesbø. Dersom han skulle bevege seg utenfor krimmens verden, ender han gjerne opp med bøker som det har vært en form for debatt om i mediene. Ungdommen var hans litterære storhetstid, da han pløyde gjennom samtlige verker av både Hamsun, Dostojevskij og Tolstoj, og i sin spede barndom var høydepunktene Hardyguttene og Donald Duck. Donald leses forøvrig fortsatt.

Bjørn Gabrielsens beskrivelse av hvordan spaltens målgruppe på mange måter er svært snever lyder slik:

Intervjuobjektene tilhører en i utgangspunktet liten gruppe med noe høyere utdanning og inntekt, og langt flere reisedøgn, enn gjennomsnittsnordmannen. De tilhører mennesketypen som lar seg bli avbildet i avis og de tar telefonen. Dermed er store deler av befolkningen utelukket (Gabrielsen, 2013b).

Denne stereotypen stemmer på mange måter, selv om man kan se at spalten de siste ti årene i stor grad har åpnet opp for medlemmer av frivillige organisasjoner, studenter, forfattere og kunstnere. Man møter dessuten stadig flere belesete og reflekterte personer i spalten, på tvers av yrkesbakgrunn. Mange er dessuten spesielt opptatt av å holde seg oppdatert på norsk samtidslitteratur og er bevisst på å prioritere lesingen. Et eksempel er Kari Due-Andresen i Handelsbanken: «Jeg har lest en del klassikere i det siste, så jeg ville lese litt mer moderne litteratur. Og så ville jeg lese på norsk» («På Nattbordet», 3.10.2013) og Mímir Kristjánsson, redaktør for Manifest Tidsskrift:

Det blir mye sakprosa i jobbsammenheng, så jeg har en plan om å lese annenhver sakprosa og skjønnlitteratur. Mange lesetimer går med til tv-serier, det er jo ikke noe dårlig med å se tv-serier, men det går veldig på bekostning av lesing. Jeg prøver å lese to bøker i uka, ihvertfall («På Nattbordet», 20.11.2013).

Selv om de fortsatt ikke er i flertall, kan mange bidra til å motbevise den generelle oppfatningen om at næringslivet er fullstendig kulturløst, ved å ta opp både interessante og varierte bøker, og ved å gå i dybden i beskrivelsen av hva lesingen gjorde for dem. For eksempel Raymond Johansen, partisekretær i Arbeiderpartiet, som mener det er «viktig og riktig» å lese skjønnlitteratur ved siden av jobben. Han er spesielt opptatt av latinamerikanske

forfattere, men også norske forfattere som Vigdis Hjorth, Per Petterson og Roy Jacobsen, og er opptatt av gjenkjennelses-aspektet i romanene han leser:

Jonathan Franzen beskriver en helt annen virkelighet enn min, men den indre stemmen er gjenkjennende. Han setter ord på ting du selv har tenkt, på et annet plan som treffer meg veldig godt. Det gjelder også Per Petterssons personer. Det er en underklang av melankoli og en beskrivelse av samfunnet jeg synes er flott («På Nattbordet», 2.5.2013).

Spennvidden er stor, og kan gå fra dem som leser fem romaner på en gang, som beskriver seg selv som altetende og som ser på skjønnlitteraturen som et fristed fra hverdagen og jobben, til enkelte som kommer med foruroligende kommentarer som «Jeg leser ikke romaner, fordi jeg er mest interessert i fakta» («På Nattbordet», 23.11.2013) og «Jeg bruker ikke tid på ting som ikke har med virkeligheten å gjøre» («På Nattbordet», 1.9.2003).

Det mange av spaltens intervjuobjekt har til felles er en overhengende følelse av dårlig samvittighet for å ikke å lese så mye skjønnlitteratur de føler at de burde. Denne følelsen av å ikke strekke til har ikke endret seg stort fra 2003 til 2013. Hallgeir Åndal, fra helsekostkjeden Life, uttalte i 2003 at han har «en drøm om å bli flinkere til å lese god litteratur» («På Nattbordet», 20.1.2003), mens advokat Jan Tormod Dege måtte innrømme at han ikke var flink til å lese skjønnlitteratur, hvorpå Per Bang undret seg over oppfattelsen av at det å lese skjønnlitteratur er et «ferdighetsfag» («På Nattbordet», 6.2.2003). I 2013 omtalte sjefsredaktør i Bergens Tidende, Gard Steiro, nattbordet sitt som «en stabel dårlig samvittighet» («På Nattbordet», 1.7.2013). Finn Sjøe fortalte at i tenårene leste han «vanvittig mye», men at han etter å bli politisk aktiv ikke lenger hadde tid til å lese: «Først nå føler jeg at jeg virkelig er klar for sette ned og lese alle bøkene her som står i hyllen og ser anklagende på meg» («På Nattbordet», 14.10.2013).

Samtidig har man de få som overhodet ikke føler noen dårlig samvittighet over sin egen lesing. Som Knut Nærum, da Per Bang roste ham og sa «Du har et spennende nattbord du ikke behøver å skamme deg over» repliserte med «Det gjør jeg da heller ikke» («På Nattbordet», 1.10.2003).

En betydelig endring i det litterære landskapet fra 2003 og 2013 er utbredelsen av nettbrett og e-bøker. Likevel er andelen av de intervjuede som foretrekker å lese e-bøker lavere enn man kanskje skulle tenke seg. I 2013 var det kun 13 intervjuede som oppga at de

foretrakk å lese romaner elektronisk. Mange leser aviser på nettbrettet, men foretrekker fortsatt papirboken når det kommer til romaner. Flere av dem som derimot velger e-bøker forteller at hovedgrunnen til at e-bøker passer best for dem er tilgjengeligheten. Bøkene tar opp mindre plass og er dermed lettere å ha med når man er ute og reiser: «Jeg synes det fungerer utrolig bra. Boken er der hele tiden, om jeg venter på bussen er det bare å dra frem mobilen og lese videre» («På Nattbordet», 2.7.2013). Carl Christian Grøndahl, konsulent i kommunikasjonsfirmaet Bouvet Kundeopplevelse, er blant dem som omtrent bare leser digitalt. Også han nevner fordelen ved at det er lettere å ha med flere bøker på reise, og å lese flere bøker på en gang. Samtidig påpeker han at ulempen er at det kan være vanskeligere å konsentrere seg, men at dette også avhenger av typen lese- eller nettbrett man benytter seg av:

Kindle er bedre enn Ipad, der har du bare boka, ikke engang en klokke på skjermen. På Ipaden er det lett å skifte fokus og plutselig være et helt annet sted. Så sann assosiasjonsmessig [sic]³ er nok Ipaden den verste. Vi trenger å stenge tilgjengeligheten ute iblant, det er nok smart («På Nattbordet», 17.6.2013).

3.3 Litteraturen på Nattbordet: Bestselgere, krim, fagbøker og Hamsun

Dagens Næringsliv har selv gjennom «På Nattbordet» sin levetid vært opptatt av å oppsummere hva som kommer frem i spalten. Gjerne i form av hvilke titler som blir nevnt oftest. I september 2003, i forbindelse med Per Bangs tiårs-jubileum som skribent av spalten, ble følgende publisert i avisen:

Dette er de titlene/forfatterne folk nevner flest i På Nattbordet-spalten: *Halvbroren* av Lars Saabye Christensen. Knut Hamsun, alt mulig, helst om igjen. Anne Holt, Gunnar Staalesen, særlig trilogien om Bergen. Jan Kjørstad, Kafka, Dostojevskij. *Ona fyr* av Ingebrigt Steen Jensen. Anne Karin Elstad, Herbjørg Wassmo, *Seierherrene* av Roy Jacobsen, *Wonderboy* av Henrik Langeland. Han derre, hva heter han, jo, Jo Nesbø. (Dagens Næringsliv, 2003).

Blant titlene og forfatterne som spesielt har gått igjen i «På Nattbordet» i årene 2003 og 2013 finner man ikke overraskende igjen bestselgende forfattere som Jo Nesbø, Henning Mankell, Unni Lindell, Liza Marklund, Khaled Hosseini, Paulo Coelho, Ken Follett, Jan Kjørstad, Lars

³ mener antakelig konsentrasjonsmessig

Saabye Christensen, Gunnar Staalesen, Tom Kristensen, Arto Paasilinna, Jan Guillou, Åsne Seierstad, David Gregory Roberts, Henrik Langeland, Mikael Niemi (*Populærmusikk fra Vittula*), Roy Jacobsen, Per Petterson, Ernest Hemingway, Ayn Rand, Haruki Murakami, Ingebrigt Steen Jensen, Dan Brown, Fjodor Dostojevskij og sist, men ikke minst: *alt* av Knut Hamsun. Riktignok ser man at interessen for både Hamsun og Dostojevskij virker mer genuin og opplyst enn stereotypen har vært tidligere i spalten, noe jeg også komme nærmere inn på senere i denne oppgaven.

Til sammenligning ble Jo Nesbø nevnt 13 ganger i 2003 og hele 65 ganger i 2013 (mot 49 ganger i 2012 og 51 i 2011) (Gabrielsen, 2013b). Lars Saabye Christensen ble nevnt ved navn kun syv ganger i 2003, mens *Halvbroren* ble nevnt 36 ganger og *Beatles* syv ganger. I 2013 fant man imidlertid tilbake til *Beatles* igjen, denne ble nevnt 15 ganger mot *Halvbrorens* tre ganger. Som oftest gir intervjuobjektene *Beatles* æren for å ha vekket leseglede i dem. Karl Ove Knausgård, Haruki Murakami og Jonathan Franzen var blant dem som kun ble nevnt et par ganger i 2003, men som ble nevnt henholdsvis 17, 14 og 10 ganger i 2013. I 2003 ble Murakami fortsatt regnet som en «kultforfatter», og til Gunn Kari Hygens store glede hadde ikke Per Bang oppdaget ham enda da hun nevnte ham i spalten: «Det er moro, vet du, å ha en bok som du ikke kjenner» («På Nattbordet», 15.2.2003).

Selv om de intervjuede i spalten har flere likhetstrekk med tanke på bakgrunn, er de åpenbart langt fra en homogen gruppe når det kommer til litterær smak. En fremtredende tendens er at mange posisjonerer seg ut fra hvilke titler andre har nevnt i spalten tidligere. Som nevnt er de som intervjues som regel også faste lesere av spalten, og de påvirkes av hverandre. «På Nattbordet» inntar dermed en rolle som opinionsdanner blant sin målgruppe, noe som kan føre til ulike utfall. Hovedsakelig starter det en slags snøballeffekt, ofte nevnes det at man har valgt å lese en bestemt bok fordi den har vært hyppig nevnt av tidligere intervjuobjekt. Både fordi man på denne måten får øynene opp for visse titler, men også, som Per Arne Tuftin forklarer det: «Det går litt på å lese ting som mange andre også leser, som er en del av det man ofte snakker om» («På Nattbordet», 4.10.2013). Den populære litteraturen blir viktig for å kunne ta del i samtalen. Samtidig ser man også en motsatt effekt; at enkelte ikke ønsker å lese de mest populære bøkene, nettopp på grunn av populariteten, selv om de som går denne veien fortsatt er i klart mindretall. Sterkest kommer nok dette til uttrykk ved omtalen av forfattere som Jo Nesbø og Henrik Langeland. I spalten finner man flere som

ekspisitt nevner at de ikke vil lese disse forfatterens bøker. Et eksempel på dette er Jonas Svartberg Arntzen, utviklingsleder ved Deichmanske bibliotek i Oslo: «Ellers leser jeg ikke mye krim, og holder meg langt unna Nesbø, som jeg ser er en gjenganger i spalten» («På Nattbordet», 4.12.2013).

Interessen for Dan Brown og Da Vinci-koden blusset så smått opp i 2003. Den ble aller først nevnt 10. juni samme året av Øyvind Hagen, forlegger i Bazar Forlag. På spørsmål om publikum kunne vente seg noen store og gledelige overraskelser fra forlaget den høsten, svarte han at han holdt på å lese manuset til «en amerikansk bok, *Da Vinci-koden* av Dan Brown, en fantastisk bok om kirken og hemmelige koder og alt sånt» («På Nattbordet», 10.7.2003). Boken ble lansert på norsk 1. januar 2004, og er derfor naturligvis ikke omtalt spesielt ofte i 2003, annet enn av noen få som leste den på originalspråket. Rasmus Tallaksen omtalte den i november 2003 som «en av de beste jeg har lest på lenge» («På Nattbordet», 1.11.2003). I mai 2013 ble den norske oversettelsen av Dan Browns nyeste roman, *Inferno*, utgitt på samme forlag, og mottakelsen av denne blant spaltens intervjuobjekter var stort sett laber. Sjefsredaktør i Bergens Tidende, Gard Steiro, uttalte at han fortsatt angret på at han brukte tid på romanen. Han utbroderte med at han har to kriterier for bøker han leser: «Enten må jeg bli klokere, og/eller underholdt», og *Inferno* innfridde altså ingen av disse kravene («På Nattbordet», 1.7.2013). Anne Cecilie Lund-Andersen, informasjonssjef i Virke, var heller ikke imponert av *Inferno*, og uttalte at boken «har mange gode referanser til Italia og sikkert fint for dem som liker det, men den helt store og nervepirrende spenningen lar vente» («På Nattbordet», 31.8.2013). Carl Christian Blich kalte boken spennende, men langdryg («På Nattbordet», 3.8.2013). Den generelle oppfatningen av Browns tidligere verker er en god del mer positiv, selv om intervjuobjektene ofte opptre slukøret over å innrømme at de leser noe av Dan Brown. Programleder Siv Kristin Sællmann hadde *Da Vinci-koden* på nattbordet, men måtte presisere at det var «litt flaut» å ha den der («På Nattbordet», 7.11.2013), og Edgar Valdmanis uttalte: «Og så må jeg innrømme, dette er jo helligbrøde, at sånt tullball som Dan Brown, det leser jeg også» («På Nattbordet», 12.3.2013).

Det kan på en måte virke som om oppfattelsen av spalten som statussymbol og et rom der man må dikte opp en bokhylle full av høyverdig litteratur er i ferd med å løses opp til en viss grad, men ikke helt. Selv om intervjuobjektene er villige til å innrømme at de leser «lettere» litteratur og bestselgere, er det altså fortsatt mange som er raskt ute med å legge til at

det kanskje er litt flaut å nevne nettopp disse bøkene. Et godt eksempel på dette er hvordan bøker som *Fifty shades of Grey* dukker opp i spalten i 2013, en type sjanger som en kan anta næringslivstopper kanskje ikke var like villige til å nevne på 90-tallet. Anne Cecilie Lund-Andersen var også blant dem som nevnte denne tittelen i spalten:

Siden Nattbordet først ringer kan jeg like godt komme med en innrømmelse. (...) Jeg har også *Fifty Shades of Grey*. Så kan folk tenke hva dem vil om den saken. Det er ikke høyverdig lesing, men underholdende («På Nattbordet», 7.11.2013).

Omtrent samme oppfattelsen hadde Jannicke Engan i Monster Entertainment, som hadde *Fifty Shades of Grey* på nattbordet side om side med Miguel de Cervantes' *Don Quijote*:

Det er skikkelig flaut, men jeg har lest hele serien. Første boken gikk greit å lese, andre slet jeg meg gjennom, men mens jeg lese den siste, angret jeg meg. Dette blir jeg dum av, tenkte jeg. Jeg leste den ferdig, men hadde en litt dårlig smak i munnen. (...) Én ting er at det er husmorporno. Som søppel-tv: Du ser, koser deg og tenker ikke i det hele tatt. Det går fint et visst antall sider, men så blir historien gjentagende og grepene svakere. Flaut å lese, selv om det selger som hakka møkk («På Nattbordet», 7.12.2013).

Såkalte «chic-lit-bøker» nevnes ikke så ofte i 2003 som i 2013 hvor forfattere som Victoria Hislop og Cecilia Samartin blir nevnt nå og da (utelukkende av kvinner). Den «lettere» litteraturen som nevnes i 2003 er som regel krimbøker. Enkelte ganger uttrykte Per Bang riktignok en problematisk holdning til bøker som omhandler familie- og følelsesliv; det som tradisjonelt er sett på som «kvinnetema». Da Agnes Beate Steen Fosse beskrev en prisvinnende roman som «en nydelig bok om en jente som tar livet av seg, og foreldrene er skilt og møtes igjen for å gå igjennom sitt forhold. Den er så nydelig, selvfølgelig veldig sterk også, om deres liv egentlig, men en nydelig bok», var svaret fra Bang at det minnet ham om en såpeopera («På Nattbordet», 17.11.2003). Da eiendomsmegler Wenche E. Odden fortalte at det siste hun leste var Mikael Niemis gjennombruddsroman *Populærmusikk fra Vittula*, var oppfølgingsspørsmålet fra Bang: «Jeg trodde det var mest en bok for jenter?» («På Nattbordet», 4.10.2003). Han forteller at han har en anelse av handlingen, som altså dreier seg om oppveksten til en svensk-finsk gutt og hans kamerat på 60- og 70-tallet. Det er ikke godt å si hvordan han trekker konklusjonen til «en bok for jenter». Heller ikke hva han legger i dette utsagnet.

Generelt sett kan man se at intervjuobjektene ikke lenger virker som om de i like stor grad prøver å skjule de mindre «høylitterære» bøkene de leser, selv om de passer på å kommentere at de er klar over at det nettopp er *lettere* litteratur. Et eksempel på dette er uttalelser som: «Jeg er ikke typen for den tyngre litteraturen. Jeg går for den lekne, lystne litteraturen der man ikke vet helt hvor man havner hen» («På Nattbordet», 6.4.2013) og «Litteratur som er lettlest er greit å koble av med» («På Nattbordet», 30.5.2013). Denne avslappede holdningen til hva man leser ser man også på tvers av kjønnene, selv om andelen som leser krim for å koble av er større enn dem som oppgir å lese Cecilia Samartin.

Krim er nok den sjangeren som har størst utbredelse blant intervjuobjektene i «På Nattbordet», både i 2003 og 2013. Gjengangerne og favorittene er Jo Nesbø, Henning Mankell, Gunnar Staalesen, Unni Lindell, Tom Kristiansen og Liza Marklund. Dette gjenspeiler også lesevanene blant den bredere befolkningen. Litteratursosiolog Cecilie Naper sammenlignet i artikkelen «Fra mangfold til enfold» den mest solgte og utlånte litteraturen på 1990-tallet med situasjonen på 2000-tallet:

I begynnelsen av 1990-årene besto den mest solgte og utlånte litteraturen i Norge av et mangfold av kanonisert litteratur, norske klassikere, kritikerbelønt litteratur og lettere litteratur innen kjærlighets- og spenningssjangeren. I dag er dette bildet radikalt forandret. Mens den mest populære litteraturen for femten år siden besto av både norsk og oversatt litteratur innen et utall sjangrer, opererer de mest populære forfatterne i dag i all hovedsak innen krim- og spenningssjangeren (Naper, 2010).

Denne utviklingen vises tydelig i en litteraturspalte der Jo Nesbø dominerer fremfor mer kanonisert og kritikerbelønt litteratur. Hovedårsaken til denne tendensen blant næringslivstoppene er nok det faktum at de i en hektisk hverdag ønsker å koble av når de først tar seg tid til å lese skjønnlitteraturen, og utallige intervjuobjekter uttaler seg om at de slapper av ved å lese krim- og spenningslitteratur. I januar 2003 stilte Per Bang spørsmålet: «Hva kommer det av at så mange slapper av med et godt mord?». Svaret han fikk fra administrerende direktør Bjarne Jensen den gangen ga ikke noen klare svar, kun: «du kobler helt av altså, og i tillegg er jo personskildringene meget gode. Du kjenner igjen de menneskene han skriver om» («På Nattbordet», 15.1.2003). Forfatter William Landay forsøkte i 2011 å komme til bunns i hvorfor krimsjangeren er så populær. Han refererer til psykolog Robert I. Simon som innførte uttrykket «bad men do what good men dream»:

Når vi leser krimromaner, hengir vi oss da til en hemmelig higen etter vold, et rom hvor vi får spille ut våre fantasier? Er vi gode menn (mennesker) som drømmer om å gjøre onde ting? Våre favorittkriminelle – Hannibal Lecter, Michael Corleone – innehar jo uekteleg mye glamor. På den annen side, kanskje leser vi krimhistorier for å få utløp for angsten for at vi selv skal bli et offer. Kanskje finner man glede i følelsen av å ha kontroll over disse demonene. De fleste krimromaner ender jo tross alt med skurkens nederlag. Rettferdigheten har en tendens til å seire oftere i skjønnlitteraturen enn den gjør i det virkelige liv. Det er visselig ingen tilfeldighet (Landay, 2011) (Min oversettelse).

Han spør seg også om man leser krimlitteratur av samme grunn som man ser skrekkin filmer eller kjører i berg og dal-bane: man får oppleve spenningen og adrenalinkicket uten å utsette seg selv for større fare. Rune Leikvoll i Hardanger Sylvplett er inne på det samme når han forklarer: «jeg kompenserer litt for det er så trygt og godt til hverdags at vi må hente noe utenfra» («På Nattbordet», 5.8.2003). Andre nevner det litterære nivået i krimromanene som grunn til at de fungerer som avkobling:

Krimbøker er ofte veldig underholdningspregede og har god driv. Å lese krim er for meg en god måte å koble av på, jeg slipper å måtte anstrenge meg samtidig som de er interessante nok til å holde på oppmerksomheten («På Nattbordet», 21.12.2013).

Det er ingen tvil om at man ikke lenger føler noen kvaler ved å innrømme til spalten at man leser krim. Som intervjuer selv sa da det ble nevnt at Sigurd Hoel i sin tid synes det var pinlig å bli observert mens han leste krim: «Nattbordet kan fortelle at det ikke knytter seg så mye skam til dette nå» («På Nattbordet», 26.3.2013).

Når det gjelder Hamsun og andre norske og utenlandske klassikere som Ibsen, Kielland, Tolstoj og Dostojevskij, nevnes de fortsatt av intervjuobjektene i spalten, men inntrykket er nå at de har en genuin interesse for verkene deres, snarere enn å klamre seg til Hamsun av mangel på andre forfattere å nevne. Forekomsten av blundere hvor man oppgir at man leser «*Et dukkehjem* av Hamsun» er dermed lav, og man ser heller mer inngående uttalelser om innholdet:

Dersom jeg tenker på språk og stemning – Knut Hamsun – fordi han skrev norsk som ingen annen. August-trilogien er fin, om forskjellen mellom det menneskene gjerne vil, og det vi faktisk får til. *Sult* er en fabelaktig bok. Og så har jeg lest syv bind av Prousts *På sporet av den tapte tid* – rare bøker der han beskriver lukten i en kjeller

over fire sider uten avsnitt. («På Nattbordet», 25.6.2013).

Det er fortsatt flest menn som nevner at de leser Hamsun. Forfatteren ble nevnt 36 ganger i 2003 – 26 menn og 10 kvinner – og 25 ganger i 2013 – 16 menn og 9 kvinner. Mange av disse oppgir at de leste Hamsun i ungdomstiden og har nå begynt å lese bøkene hans på nytt.

Både Per Bang og Bjørn Gabrielsen prøver å oppfordre intervjuobjektene til å fortelle om *skjønnlitteraturen* de leser, men det er ikke til å komme utenom at jobbrelevante fagbøker og annen sakprosa tar opp stor plass på nattbordene deres. Utenom bøker om ledelse, ser man en spesielt stor interesse for bøker som omhandler første og andre verdenskrig, samt reiseskildringer og biografier. Per Bang fikk etter hvert et rykte på seg for å være sterk motstander av å ha faglitteratur på nattbordet. Dette var på bakgrunn av uttalelser som «Vi har en innebygget skepsis mot fagbøker som sengelektyre» («På Nattbordet», 20.1.2003) og «Vi er prinsipielt allergiske mot fagstoff på nattbordet» («På Nattbordet», 10.11.2003). Flere intervjuobjekt har gitt uttrykk for at de er klar over hans holdninger til dette. Selv hevdet han likevel i et intervju med Dagens Næringsliv at dette inntrykket ikke er helt korrekt:

Wonderboys halvbror Per Bang har - i motsetning til det inntrykket mange har - lite imot faglitteratur, han leser mye av det selv. Særlig bøker om kunst. Og biografier (Rugland, 2003).

I februar 2003 tok Olav Njaastad til motmæle mot det han mente var Bangs «mobbing av faglitterære forfattere»:

Njaastad: Du, der har jeg noe jeg gjerne vil ta opp med deg, og det har med faglitteratur å gjøre. Det er på tide at du tar litt rev i seilene når det gjelder å henge ut folk som leser faglitteratur på sengen! Faglitteratur er veldig viktig (...) Siden du gir meg sjansen, vil jeg benytte den til å si at jeg synes du burde slutte å mobbe oss faglitterære forfattere som lever og ånder for at fag skal innta den rette plassen i forhold til annen litteratur. Det er viktig å holde seg oppdatert, og det burde du også være opptatt av.

Bang: Og jeg er selvfølgelig helt uenig med deg («På Nattbordet», 11.2.2003).

Også i 2013 kom intervjueren med kommentarer som «Nattbordet interesserer seg mest for *skjønnlitteratur*» («På Nattbordet», 12.8.2013), men Bjørn Gabrielsen og hans vikarer var likevel langt mindre motvillig til sakprosaen på nattbordet.

En annen fanesak Per Bang var kjent for var hans ønske om å få flere til å lese lyrikk,

og man ser faktisk at overraskende mange svarer de er glad i å lese dikt, både i 2003 og 2013. Flere nevner at de foretrekker lyrikk fordi det gir dem en litterær opplevelse som ikke opptar for mye tid:

Jeg er veldig glad i dikt, jeg, fordi de er korte, og jeg er utålmodig og liker hele eksplosjonen på én side («På Nattbordet», 28.2.2013).

Samtidig har man også dem som mener lyrikk er mer krevende enn prosaen fordi det krever mer at man fordyper seg mer i teksten. Lyrikerne som nevnes oftest er Edith Södergran, Pär Lagerkvist, Inger Hagerup, Karin Boye og Harald Sverdrup. Bang uttalte selv i et intervju hvilke tanker han gjør seg rundt betydningen av å lese lyrikk:

Jeg kan jo ikke moralisere overfor folk, de oppfatter at en god del er fleip. Jeg synes det er okay at vi har en spalte hvor vi kan fleipe litt. Men hvis krim er det eneste folk leser, kan det fort bli litt snevert. I dikt finner vi et matematisk fullkomment sprog, gjennom få ord bringes inn mange assosiasjoner, og modernistiske dikt må man bruke huet for å forstå. Jeg er veldig glad i dikt (Rugland, 2003).

Gabrielsen var ikke like opptatt av lyrikken som Bang var, og denne sjangeren ble dermed heller ikke nevnt like ofte i 2013.

Bjørn Gabrielsen spurte ofte sine intervjuobjekter om det er noen spesielle bøker som har betydd mye for dem i barndommen og ungdomstiden. Mange omtalte seg selv som lesehester og storforbrukere av biblioteket som barn. De forteller gladelig om store leseropplevelser i barndommen hvor de følte de virkelig fant lesegleden:

Jeg mener det er tidlige leseropplevelser som setter preg på livet og hva du liker å lese. Mitt første møte med Knut Hamsun var derfor viktig for meg, og det første jeg leste av ham var *Victoria*. Da var jeg 11 («På Nattbordet», 3.12.2013).

Flere nevner også at deres interesse for krimromaner oppstod i barndommen, spesielt nevnes Hardyguttene og Frøken Detektiv blant bøkene som vekket den tidligste fascinasjonen for krimsjangeren.

Barndommen og spesielt ungdomstiden var den perioden mange nevner som en tid hvor de virkelig leste mye:

I den fasen er man kanskje bare veldig altetedende. På slutten av folkeskolen og i realskolen følte jeg at vi leste Hardyguttene, Hamsun og Dostojevskij med akkurat samme innlevelsesevne («På Nattbordet», 26.3.2013)

I følge intervjuer ligger lesenivået generelt sett høyere blant de i spalten som oppgir å ha lest mye i ungdomstiden («På Nattbordet», 15.3.2013). Dessverre forteller mange at denne leseiveren forsvant da de begynte å studere eller kom ut i fast jobb.

I sin doktoravhandling foretok Jofrid Karner Smidt en leserundersøkelse blant bibliotekarer, for å finne ut av hva som kjennetegner bibliotekarenes litterære smak, og hva slags holdninger disse hadde til skjønnlitteraturen. Hennes konklusjon var at:

(...) bibliotekarens litterære smak hovedsakelig representerer en smak mellom det høye (forstått som det avant-gardistiske og eksperimentelle, altså den begrensede produksjonens pol) og det lave (forstått som det populære og tradisjonelle, det vil si storproduksjonens pol). Men det er samtidig en smak med en stor bredde. Et mindretall liker også å lese eksperimentell litteratur, og det er stor interesse for anerkjente populære genre som krim og spenning (Smidt, 2002, s. 311).

Her ser man flere likhetstrekk med lesevanene i «På Nattbordet». Den litterære smaken hos intervjuobjektene i spalten befinner seg også hovedsakelig i mellomsjiktet mellom høyt og lavt, med en hovedvekt på krimsjangeren. Samtidig ser man også dem som aktivt velger bøker som ikke er så allment kjent.

Smidt fant også ut at det var vanskelig å finne noen forskjeller i litterære preferanser sett ut fra ulik sosial bakgrunn og alder. Likeledes er tilfellet med «På Nattbordet».

En forskjell i Smidts funn kontra «På Nattbordet» derimot er at bibliotekarene hovedsakelig leser skjønnlitteratur, mens man blant intervjuobjektene i «På Nattbordet» kan se en betydelig andel som føler dårlig samvittighet over å ikke lese nok skjønnlitteratur.

3.4 Nattbordet og kvinner

Et annet ankepunkt mot «På Nattbordet», som har blitt debattert med jevne mellomrom opp gjennom årene, er andelen kvinner som har figurert i spalten. Senest i 2013 blusset denne debatten opp igjen. 28. september 2013 stod en kronikk av Anette Slettbakk Garpestad på trykk i Dagbladet, med tittelen «Tause kvinner og feministkjerringer», hvor hun spør hvorfor kvinner fortsatt er i mindretall blant dem som gjør seg synlige i samfunnsdebatten i dag. I

samme kronikk retter hun fokuset mot «På Nattbordet», som hun hevder fremstår nærmest parodisk når det kommer til overvekten av mannlige forfattere og intervjuobjekter.

Seks tilfeldige numre av DN fra de siste månedene bør være representativt. Fem av seks personer som er intervjuet er menn. Av mennene leser samtlige bare mannlige forfattere — Bjørnar Moxnes skal likevel ha kudos for å i slutten av spalten nevne at han liker Vigdis Hjorth! Den ene kvinnen i spalteutvalget leser både mannlige og kvinnelige forfattere (Garpestad, 2013a).

Garpestad ble kritisert for utvalget av spalter hun la til grunnlag for denne bedømmelsen. Dette resulterte i at hun skrev blogginnlegget «#Mennsomleserkvinner» på Cappelen Damms egen blogg. Der gikk hun grundigere til verks og tok for seg alle spaltene over en tidsperiode på to uker. Resultatet ble det samme:

(...) fasit etter nesten to uker er nedslående. I løpet av denne perioden har ingen av de intervjuede mennene nevnt en eneste kvinnelig forfatter. Av de intervjuede kvinnene har alle nevnt både mannlige og kvinnelige forfattere, bortsett fra i dag (10. oktober) da den intervjuede kvinnen kun nevner kvinnelige forfattere (Garpestad, 2013b).

Dette utvalget kan fortsatt anses som noe snevert, og jeg har derfor valgt å se på andelen kvinnelige intervjuobjekt samt kvinnelige forfattere nevnt i spalten i løpet av årene 2003 og 2013. Det er for å se om Garpestads hypotese stemmer over en lengre tidsperiode, i tillegg til å undersøke om det finnes tegn til noen form for positiv utvikling over ti år.

Ut fra et utvalg av 285 spalter i 2003 var 203 av intervjuobjektene menn (71,22 prosent), mot 82 kvinner (28,78 prosent). I 2013, ut fra 269 spalter, var 163 intervjuede menn (60,59 prosent) og 106 kvinner (39,41 prosent). Her ser man en betydelig positiv økning, omtrent 11 prosentpoeng på ti år, en økning som korresponderer med økningen av kvinner i lederstillinger ellers i samfunnet. En undersøkelse fra Administrativt Forskerforbund ved Norges Handelshøyskole viste at andelen kvinner i lederstillinger i 2011 var oppe i 31,5 prosent, en økning på nesten 11 prosentpoeng fra 2001 (Hanstad, 2012).

Hva med kjønnsfordelingen blant forfatterne som leses i spalten? I gjennomsnitt ble litt over tre mannlige forfattere nevnt per intervjuobjekt i 2003, mens det gjennomsnittlige antallet kvinnelige forfattere nevnt var under én per intervjuobjekt; nærmeste bestemt 0,67. I 2013 ser man en tendens til at intervjuobjektene leser flere bøker og nevner flere forfattere.

Dermed var gjennomsnittet for mannlige forfattere nevnt litt over fire stykker dette året, mens antallet nevnte kvinnelige forfattere fortsatt var lavt, nå med litt over én kvinne nevnt per intervjuobjekt. Antallet intervjuobjekt som ikke nevnte en eneste kvinnelig forfatter i 2003 var så høyt som 164 mot ni stykker som ikke nevnte en eneste mannlige forfatter. I 2013 var det 124 personer som ikke nevnte noen kvinnelige forfattere, og fem som ikke nevnte noen mannlige.

Er de intervjuede i spalten bevisst dette misforholdet mellom kjønnene? Anette Garpestad påpeker at vi som mennesker er «vanedyr og at vi muligvis ikke er bevisste når vi velger lesestoff» (Garpestad, 2013b). Hun forteller også at da hun forhørte seg blant mannlige lesere om hva overvekten av mannlige forfattere kan komme av, fikk hun flere svar som baserte seg på at «kvinner skriver om kvinnetemaer». Gjenkjennelse er for mange et viktig aspekt ved leseleden. Ideen om at det mannlige synspunktet er universelt og noe begge kjønn kan kjenne seg igjen i, mens «kvinnetemaer» kun er forbeholdt kvinners interesse, har vært gjeldende i århundrer. Denne ekskluderende holdningen, hvor kvinneerfaringer ble sett ned på og ansett som trivielle, samt mangelen på anerkjennelse av kvinnelige forfattere, er bakgrunnen for at den feministiske litteraturforskningen vokste frem (Smidt, Vold & Oterholm, 2013, s. 31). Antropologen Michelle Rosaldo knyttet i 1974 det skjeve maktforholdet mellom kjønnene til kvinnes forankring i den hjemlige sfæren:

Hun mente å kunne fastslå at det i alle samfunn, industrialiserte så vel som ikke-industrialiserte, finnes en asymmetri mellom kjønnene når det gjelder aktiviteter og kulturell verdsetting. Denne asymmetrien relaterte hun til forholdet mellom det private og det offentlige. Kvinners rolle i reproduksjonen har gjort det kulturelt «sannsynlig» at kvinners aktiviteter knyttes til husholdssfæren. Menns frihet fra de «nære» aktiviteter i hjemmet har gjort det mer nærliggende å knytte dem til formingen av samfunnet. Argumentet er videre at menns offentlige rom, som er preget av relativt store nettverk, omslutter og underordner kvinnesfæren. Det private verdsettes lavere og ilegges mindre makt i det offentlige (Hagemann & Krogstad, 1994, s. 12–13).

Denne holdningen ser man altså også i forhold til oppfatningen om litterær verdi. Nærmere 40 år etter at Rosaldos teori ble publisert, finnes det fortsatt dem som tenker at bøker som omhandler «kvinnetema» ikke er av noen verdi for menn. Samtidig regnes bøker av og om

menn som universelle. Også forfatteren Virginia Woolf stilte spørsmål ved denne holdningen i essayet *Et eget rom* (1929):

Grovt sagt er fotball og sport «viktig»; å følge moten og kjøpe klær er «trivielt». Og disse verdiene overføres selvfølgelig fra livet til litteraturen. Dette er en betydningsfull bok, går kritikeren ut fra, fordi den handler om krig. Dette er en ubetydelig bok, fordi den handler om følelsene til kvinner i en dagligstue (Woolf, 2012, s. 81).

I spalten ser man varierende grad av bevissthet rundt valget av hvilke bøker som leses. En positiv tendens er at langt flere blant intervjuobjektene i 2013 nevner at de bevisst velger å lese bøker av kvinnelige forfattere enn det man finner i 2003. Et eksempel er fra april 2013 hvor navnet på intervjuobjektet dessverre ikke har kommet med i A-tekst:

Jeg har lest mye kvinnelige forfattere, også fordi menn får så mye oppmerksomhet, men det er mange gode kvinner, som Siri Hustvedt og Vigdis Hjorth. Vigdis Hjort er veldig kul, hun skriver om viktige ting («På Nattbordet», 26.4.2013).

Lise Lyngsnes trekker frem Jane Austen som en forfatter som har betydd mye for henne: «hun var litt av en dame. Hun tar opp viktige ting i livet, kvinners muligheter og rettigheter, og det er jeg også opptatt av («På Nattbordet», 09.11.2013). Kjersti Stenseng, statssekretær i Kulturdepartementet, forteller at hun er bevisst på å velge romaner skrevet av unge, kvinnelige forfattere, fordi «det blir fort mange menn» («På Nattbordet», 28.6.2013). Anne Marit Godal, hovedredaktør i Store Norske Leksikon, hevder hun er lei overvekten av fortellinger om triste menn i litteraturen, og viser til Hilde Østbys *Leksikon om lengsel* som for henne virket som en motvekt til dette: «Sterke, viljesterke kvinner som er fulle av følelser. Det er lettere å identifisere seg med enn triste menn» («På Nattbordet», 6.5.2013).

Disse sitatene er alle hentet fra kvinnelige intervjuobjekt. Samtidig er oppfatningen om at det er for mange «triste menn» i norsk samtidslitteratur, og ønsket om å gå i en ny retning, noe som er plukket opp av flere, også blant enkelte menn. Som journalist Frode Rekve uttrykte det:

Kan vi få noen annet enn en manns fortvilelse i norsk litteratur? Det er så jævlig mye problemer, alt er så vanskelig. Jeg savner herlig og romantisk litteratur. Med god

fortellerdriv, som gjør at jeg får lyst til å lese videre («På Nattbordet», 21.8.2013).

Trond Greve Andersen hadde samme betraktning rundt norsk litteratur og forklarer: «norsk samtidslitteratur er det gøyeste, samtidig er jeg jo lei av desillusjonerte menn med triste liv», hvorpå intervjueren svarte at «Der ryker plutselig en ganske stor del» («På Nattbordet», 27.3.2013).

Heller ikke alle de mannlige intervjuobjektene har problemer med å finne gjenkjennelse i en kvinnelig forfatters erfaringer, som for eksempel Asle Skredderberget:

Cecilie Enger sin bok *Mors gaver* er ekstremt god! En veldig interessant og selvbiografisk historie. Kult å se at en tidligere kollega ser ut til å ha fått sitt skikkelige gjennombrudd med denne boka. *Mors gaver* er en sterk historie om en mor med Alzheimer. Det er en historie jeg kjenner meg igjen i, fordi jeg har vært i en tilsvarende situasjon selv («På Nattbordet», 22.11.2013).

Et annet eksempel er denne samtalen med retorikkprofessor Kjell Lars Berge, som omtaler seg selv som fordomsfull når det gjelder skjønnlitteratur:

Berge: men har faktisk lest en fantastisk roman av amerikanske Siri Hustvedt, kona til Paul Auster. Det urettferdig at han får så mye oppmerksomhet i forhold til henne, for hun er bedre enn ham. *The summer without men* handler om kvinners forhold til hverandre og utfordringer i hverdagen. Den kunne vært kjedelig, men viste seg å være utrolig spennende.

Intervjuer: - Lærte du mye om kvinner av å lese den?

Berge: Ja. Mange menn kan ha godt av å lese den. Det er en bok om å være menneske, og spesielt kvinne («På Nattbordet», 29.7.2013).

Samtidig viser tallene at det fortsatt er en lang vei å gå for å fremme kvinnelige forfattere blant spaltens intervjuobjekt. Man møter fremdeles uttalelser som «men norske kvinnelige krimforfattere er jeg ikke så glad i!» («På Nattbordet», 16.3.2013). Igjen plasseres kvinner i en sjangermessig og stilistisk ensformig bås.

Per Bangs uttalte altså i forbindelse med sitt tiårs-jubileum i 2002 at han skulle ønske flere kvinner hadde figurert i spalten, og han kommenterte flere ganger i løpet av intervjuer til spalten i 2003 at «Menn leser fag, og kvinner leser gode bøker» («På Nattbordet», 20.2.2003) og «Det avspeiler forholdet i mange norske hjem: HUN leser seriøse ting, HAN leser lettere ting» («På Nattbordet», 19.9.2003). Likevel var fortsatt andelen kvinner som figurerte i

spalten i 2003 langt lavere enn andelen menn.

Marie Simonsen, politisk redaktør i Dagbladet, tok opp tråden etter Garpestad og skrev en kronikk kalt «På menns nattbord» som ble publisert i Dagbladet 14. oktober 2013. Også hun undret seg over at det blir sett på som uvanlig at menn leser bøker skrevet av kvinnelige forfattere. Hun viser til et intervju NRK gjorde med forfatteren Jens M. Johansson, hvor det ble fremstilt som spesielt at han var en stor beundrer av den kanadiske nobelprisvinneren Alice Munroe. Hun peker også på svarene Garpestad fikk om at kvinnelige forfattere skriver om «kvinnetemaer», og dermed virker mer utilgjengelige for menns gjenkjennelse:

Det nære. Det private. Følelser og sånn. Det burde jo også utelukke en mann som Karl Ove Knausgård, som er bejublet for å skrive om nettopp det i nær sagt det uendelige, men altså fra et mannlig perspektiv som er universelt. Likevel kan vi ta for gitt at også Knausgård har flest kvinnelige lesere, simpelthen fordi kvinner leser langt mer skjønnlitteratur enn menn gjør (Simonsen, 2013).

Hun slår seg derimot til ro med at Garpestad fikk svar fra mange leseglade menn som oppga utallige kvinnelige favorittforfattere. Dette mente hun ga et mer nyansert bilde og konkluderer med:

Menn som leser mye, leser også kvinner. Dermed er det fristende å konkludere at næringslivets menn leser lite skjønnlitteratur, heller ikke av menn. Det er kanskje ikke tid mellom jobb og trening til Birken, eller de har aldri lært seg å lese (Simonsen, 2013).

Samtidig ser man jo at det gjennomsnittlige intervjuobjektet i «På Nattbordet» nevner over fem forfattere, både forfattere av skjønnlitteratur og sakprosa, hvorav gjennomsnitt kun én er kvinnelig. Tanken om at den lave andelen kvinnelige forfattere nevnt i spalten kun er begrunnet i at «På Nattbordet» sine intervjuobjekt simpelthen ikke leser bøker, blir dessverre en for overfladisk konklusjon, da man jo ser at denne gruppen faktisk leser.

Det er nok fortsatt for tidlig å si om Anette Garpestads kronikk hadde noen effekt på bevisstheten på kjønnsfordelingen blant spaltens intervjuobjekt. Noen uker etter at Garpestad publiserte innlegget der hun etterlyste flere kvinner i «På Nattbordet», hadde Bjørn Gabrielsen tydeligvis en vikar i spalten. 25. oktober kommenterer forfatter og utenriksreporter Sigrun Slapgard at «det er hyggelig at en kvinne ringer til en kvinne for å høre [hva] hun har på

nattbordet» («På Nattbordet», 25.10.2013). Hun kunne fortelle at hun akkurat var ferdig med *The View from Castle Rock*, av Alice Munro og at hun nå leste både *Jødar på flukt* av Ragnar Ulstein, og *1Q84* av Haruki Murakami. Videre kunne hun fortelle at hun også er glad i bøker av Sigrid Undset og Kjerstin Ekman. Kuriøst nok synes hun det var nødvendig å påpeke at «det høres ut som jeg bevisst nevner kvinner, men jeg leser også mannlige forfattere», etter å ha nevnt to mannlige og tre kvinnelige forfattere. Intervjuer bemerket så at «det pleier ikke være et problem med for mange kvinnelige forfattere i denne spalten».

Gjennomsnittet av kvinnelige forfattere nevnt før 28. september 2013 var én per spalte mens i perioden etter at Garpestads kronikk ble publisert lå gjennomsnittet på 1,23 kvinnelige forfattere per spalte, noe som tilsvarer en økning på 23 prosent i antall nevnte kvinnelige forfattere etter kronikken ble publisert. Dette kan naturligvis komme av tilfeldigheter, hvor mye som kan tilskrives hennes kronikk, og hvor mye som kan tilskrives en generell økning, er fortsatt et diskusjonsspørsmål. Først og fremst kommer nok økningen av kvinnelige forfattere nevnt i spalten av at antallet kvinnelige intervjuobjekt også har økt. Bryter man det opp ytterligere ser man nemlig at både kvinner og menn har nevnt i gjennomsnitt rundt fem forfattere. Det er derfor ikke store forskjellen mellom kjønnene i antall bøker som leses. Derimot oppgir kvinnene i snitt nesten to kvinnelige forfattere per spalte, mens ser man på gjennomsnittet blant mennene er det kun annenhver mann som nevner en kvinnelig forfatter.

Muligens kan den lave andelen kvinnelige forfattere tilskrives intervjuobjektene i «På Nattbordet» sin forkjærlighet for kriminallitteraturen; en sjanger som i aller høyeste grad er dominert av menn. For trass i flere synlige og suksessrike kvinnelige krimforfattere, som Unni Lindell, Karin Fossum og Anne Holt, er over 90% av norske krimforfattere menn. I 2013 var kun tre av 45 norske krimutgivelser skrevet av kvinner. Siste kvinne som vant krimsjangerens litteraturpris, Rivertonprisen, for beste norske kriminalliterære arbeid var Unni Lindell – for 15 år siden. Siden den første prisutdelingen i 1972, har kun seks kvinner vunnet denne prisen (Ringheim, 2014).

3.5 Interseksjonalitet og møtet med andre kulturer i litteraturen

Postkoloniale feminister som blant andre Spivak har beskyldt vestlige feminister for å være for etnosentriske i sin tilnærming til kjønn, og de har påvist patriarkalske og

heteronormative holdninger hos postkoloniale teoretikere. Slik har begge disse retningene framskyndet alle underarter av en litteraturforskning - estetisk, historisk eller sosiologisk orientert - som til tider har vært blind for sin egen maktutøvelse, eller som har knyttet begreper som «kvalitet» og «universalitet» til en mannlig og/eller en vestlig og hvit posisjon (Smidt, Vold & Oterholm, 2013, s. 34).

Begrepet interseksjonalitet refererer til hvordan «hvordan sosiale kategorier som kjønn, «rase», etnisitet, religion, sosial klasse og seksualitet kan samvirke og påvirke personers leve- og livsvilkår» (Thun, 2013). I sammenheng med feminismen tas interseksjonalitet ofte opp for å skape oppmerksomhet om det faktum at opp gjennom årene har kvinners frigjøringsprosjekt i Norge vært i overkant knyttet til privilegerte kvinner, nærmere bestemt de urbane, hvite middelklassekvinnene (Hagemann & Krogstad, 1994, s. 17). For samtidig som det er viktig å rette fokuset mot underrepresentasjonen av kvinner blant litteraturen lest av «På Nattbordet» sin målgruppe, er det desto viktigere å undersøke hvilke impulser som mottas utover ens egen vestlige forståelseshorisont. Overvekten av bøker lest i «På Nattbordet» har handlingen lagt til den vestlige verden. Ofte ser man dessuten at dersom handlingen i et verk dreier seg om ikke-vestlige kulturer, er forfatteren bak boken fortsatt vestlig, og man får dermed denne kulturen formidlet gjennom et utenforstående blikk. Dikotomien *oss* versus *dem* blir dermed stående. Litteraturhistorikeren Edward Said ga begrepet *orientalisme* en negativ betydning, nettopp basert på denne dikotomien og tendensen europeere har til å definere mennesker fra andre verdensdeler – i Saids tilfelle Asia spesielt – på bakgrunn av motsetningsforholdet til Vesten. Han viser til hvordan Orienten har vært et kulturelt konstruert og vestlig begrep, som både akademia og litteraturen har vært med på å skape. I likhet med hvordan kvinner har blitt definert som det annet kjønn, er ikke-vestlige befolkningsgrupper blitt sett på som Den andre; Vestens motstykke av «utseende, tanke, personlighet og erfaring» (Said, 1994, s. 11). På samme måte har Vesten fått sin identitet ved å være Østens motpol.

Et fremtredende eksempel på hvordan denne problematikken fortsatt er gjeldende, er Åsne Seierstads dokumentarbok *En bokhandler i Kabul*, som var blant de oftest nevnte sakprosa-bøkene i «På Nattbordet» i 2003. I kjølvannet av bokens lansering oppstod det stor debatt rundt Seierstads fremstilling av de virkelige personene hun portretterte i boken, og sannhetsgehalten i de ulike historiene hun skrev om. Seierstad ble kritisert av blant annet den iranske litteraturviteren Fatemeh Keshavarz for å bidra til å forsterke vestlige fordommer mot

den islamske verden. Både *Bokhandleren i Kabul* og *Drageløperen* mener hun representerer en retning hun kaller nyorientalismen:

Bestselgere som Azar Nafisis *Å lese Lolita i Teheran*, Khaled Hosseinis *Drageløperen* og Åsne Seierstads *Bokhandleren i Kabul* har forsterket og utbrodert det klassiske, ensidige bildet av Midtøsten og Sentral-Asias kultur (Lien, 2008).

Både Nafisi og Hosseini er, i motsetning til Seierstad, født i landene som skildres i deres romaner. Keshavarz mener at *Drageløperen* er den mest nyanserte av de tre, men hevder likevel at romanen inneholder flere problematiske element som spiller på Vestens oppfatning av Østen:

I de nyorientalistiske bøkene er den samme nysgjerrigheten på Orientens seksualitet til stede, men den er kombinert med den moderne frykten for den undertrykkende kulturen i Midtøsten og Sentral-Asia. Dette gir kraftfulle resultater. Bøkene inneholder elementer av tvungen seksualitet, voldtektsscener, misbruk og perverterte seksuelle behov. De kan dermed sies å gi næring til fantasiene om at vi, de siviliserte, gjør ikke slikt. De seksuelle villmennene i Østen slipper seg derimot løs som de vil (Lien, 2008).

I «På Nattbordet» uttalte mange at de valgte å lese *Bokhandleren i Kabul* nettopp på grunn av debatten som hadde oppstått. Meningene om boken varierte fra fascinasjon av typen «Det var en bra bok. Den ga innblikk i en familie i et fremmed land» («På Nattbordet», 22.1.2003), til det mer nyanserte og kritiske: «Jeg har såpass respekt for folk i andre kulturer at jeg skjønner de ikke er vant til den typen åpenhet» («På Nattbordet», 7.11.2003). *Drageløperen* blir ikke nevnt i 2003, men man ser en større fascinasjon for den i 2013: «En fantastisk god bok. Jeg likte den fordi den handler om et samfunn og en kultur jeg ikke kjenner så godt fra før, og så er det en kraftfull historie» («På Nattbordet», 12.8.2013). Elisabeth Aspaker, Høyres utdanningspolitiske talskvinne uttalte:

Skildringene av livet i Afghanistan gjorde også et sterkt inntrykk. En blir litt fortvilet over hvordan folk kan ha det – skjebnene – en har godt av å lese slikt og se hvor bra vi har det her i Norge. Det er ikke sikkert at alt er autentisk, men vi vet at her skriver forfatteren om et samfunn med store, store utfordringer for dem som skal leve der («På Nattbordet», 7.8.2013).

Det problematiske ved «nyorientalismen» er kanskje ikke like tydelig for den allmenne leser når forfatteren selv er fra landet handlingen er lagt til. Likevel ser man en tendens der man faller for fristelsen til å umiddelbart posisjonere Norge – oss – som en motpol til Afghanistan – de andre. Hos Laila Madsø, sjefsredaktør i Henne, fant man også en lignende tankegang:

Jeg er veldig interessert i [Afrika], og vet altfor lite. Det er så mangfoldig og herjet på så mange vis. Og her sitter vi vår fantastiske vestlige verden. Den sosiale samvittigheten gjør seg gjeldende («På Nattbordet», 25.7.2013).

Det er viktig å lese om andre kulturer for å kunne forstå og sette seg inn i andres situasjon, likevel har man et ansvar for å forstå disse kulturene på deres egne premisser, og ikke som en motsats til oss selv.

Samtidig ser man en utvikling i 2013 der flere intervjuobjekt virker å være mer reflektert og bevisst på å velge bøker som nettopp kan bidra til å hjelpe dem se forbi sin egen vestlige tilværelse. Man finner dem som sier «Jeg har et umettelig sug etter kontinenter som jeg kjenner for lite til, for eksempel Afrika og Asia» («På Nattbordet», 20.6.2013), «Jeg liker utadvendte bøker som gir et annet verdensbilde» («På Nattbordet», 6.7.2013) og «Jeg liker å la meg inspirere av andre verdensdeler – som åpner kulturforståelse» («På Nattbordet», 12.10.2013). På spørsmål om bøker som har satt spor i livet hans, fortalte Erlend Høyersten, daværende direktør ved Kunstmuseene i Bergen, at for ham er det viktig at god litteratur gir veldig små drypp av innblikk og innsikt:

Edward Saids essaysamling, han har skrevet mye om forholdet mellom Midtøsten og Vesten. I studietiden leste jeg «Den intellektuelles ansvar». Den var toneangivende. At akademikeren tar ansvar og stiller spørsmål ved status quo. Uansett hvor godt vi har det, er det alltid rom for å gjøre det bedre for alle. En må ikke lene seg tilbake i tilfredsheten («På Nattbordet», 20.7.2013).

Mange er også opptatt av å forberede seg ved å lese skjønnlitteratur med handling lagt til land man planlegger å besøke, for å forstå kulturen og historien i det aktuelle landet. Et eksempel på dette er Daniel Skjeldam, konsernsjef i Hurtigruten:

Escape from Camp 14 av Blaine Harden. Den er om en som flykter fra Nord-Korea, gjennom Kina og til Sør-Korea. Jeg leste den før jeg reiste til Nord-Korea, så jeg har vært der. Han flyktet fra en av de verste konsentrasjonsleirene. Han var født der, og hadde ingen referanser fra et normalt samfunn. Det er en ganske interessant bok. (...) Det er spennende å lese litteratur for å forstå utfordringene («På Nattbordet», 23.9.2013).

Litteraturen kan også hjelpe oss å forstå endringer som foregår i vårt eget samfunn. For forfatter Mads Larsen var Ian Goldins bok *Exceptional people*, om migrasjon, en viktig impuls:

Jeg er veldig opptatt av migrasjon. Jeg har flyttet til Norge med min amerikanske kone, men her evner vi ikke å se på innvandrere som en ressurs. Norge kommer til å falle veldig bakpå om en ikke klarer å lokke til seg attraktiv arbeidskraft. Norge kommer til å havne i bakleksa. Alle bør lese den («På Nattbordet», 17.7.2013).

Samtidig er det også viktig at Norge som et lite land støtter opp under norsk litteratur. Mange av intervjuobjektene i «På Nattbordet» forteller at de er spesielt bevisst på å lese norsk samtidslitteratur. Likevel utelukker ikke det ene nødvendigvis det andre, da det er mange nordmenn med en bakgrunn som kan bidra til å utvide vår litterære forståelseshorisont.

En annen side ved interseksjonalitet er *gjenkjennelse*. På samme måte som det er viktig å lese om andre enn seg selv for å oppnå forståelse for dem, er det like viktig å kunne se sin egen identitet bli fremstilt i et positivt lys, dersom man tilhører marginaliserte grupper som opp gjennom årene ikke har sluppet til i media. Man har fortsatt en vei å gå for å belyse dette i «På Nattbordet», men i 2013 så man spesielt én marginalisert gruppe uttale seg om hvor viktig dette er; de homofile. Eskil Pedersen, leder i Arbeiderpartiets Ungdomsfylking kunne fortelle at Tore Renbergs *Mannen som elsket Yngve*, skulle vise seg å være betydningsfull under oppveksten:

[D]ette er en fantastisk flott kjærlighetshistorie, og tilfeldigvis homofil kjærlighet. Jeg leste den da jeg for noen hadde kommet ut av skapet, men ikke for alle. Den gjorde at jeg fikk mer selvtillit på det også («På Nattbordet», 12.4.2013).

Tor Levin Hofgaard, president i Norsk Psykologforening, trekker også frem *Mannen som elsket Yngve* som «en flott beskrivelse for å forstå legning og den problematikken» («På Nattbordet», 12.8.2013).

Leder i Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, Bård Nylund, fikk også hjelp av litteraturen i en vanskelig periode av livet:

Da jeg kom ut av skapet for ti år siden var *Villskudd* av Gudmund Vindland en utrolig øyeåpner. Den har vært viktig for veldig mange på min alder. Det var en av de første bøkene med homofil karakter («På Nattbordet», 13.5.2013).

Riktignok ser man igjen en skjev kjønnsfordeling i og med at det i hovedsak er menn som snakker om bøker som omhandler homofile menn, og ikke kvinner som tar opp bøker om lesbiske. Disse uttalelsene viser likevel hvor viktig representasjon er, og at man har tilgang på kultur og media som viser ulike menneskeskjebner som er lik en selv, for å kunne finne gjenkjennelse i disse. Selv om samfunnet har utviklet seg drastisk de siste årene, ser man fortsatt at populærkulturen er relativt dominert av hvite og heterofile, og til en viss grad mannlige, personer. For dem som faller utenfor denne «standard» kan det virke fremmedgjørende å ikke se andre som seg selv fremstilt i populærkulturen. Derfor er det viktig å arbeide for mangfold i kulturen.

3.6 Hvorfor lese skjønnlitteratur?

Hvorfor er det viktig at næringslivsledere leser skjønnlitteratur, når deres fagfelt dreier seg om noe helt annet? Pedagogisk forskning har levnet liten tvil om at litteratur er viktig for barns kognitive utvikling og språkferdigheter, men hvilken effekt har den på voksne mennesker? Førsteamanuensis ved instituttet for leseopplæring og leseforskning ved Universitetet i Stavanger, Anne Mangen, viser til en type empirisk forskning kalt «Theory of the Mind» som refererer til «menneskets evne til å kunne trekke slutninger om andre menneskers planer, intensjoner og motivasjoner» (Mangen, 2013, s. 372). Hun forklarer hvordan dette kan brukes til å studere sammenhengen mellom skjønnlitteratur og våre sosiale ferdigheter:

Vi er sosiale vesener som lever i de omgivelsene vi gjør og er omgitt av andre mennesker som ligner oss selv på mange grunnleggende måter. Skjønnlitteratur, og da spesielt narrative tekster av ulik art, handler ofte om andre mennesker som inngår i sosiale mikrokosmos, og som forholder seg til og samhandler med andre mennesker, som har sine egne planer, mål, motivasjoner og prosjekter i livet. En rekke empiriske studier antyder sammenhenger mellom hvor mye litteratur man har lest, og sosial

kompetanse i form av innsikt og forståelse for andre menneskers følelser og handlinger (Mangen, 2013, s. 372).

Den tsjekkiske teoretikeren Jan Mukařovský, som i likhet med Roman Jakobson var sentral i Pragskolen, regnes som en pioner innenfor resepsjonsteorien. Spesielt fokuserte han på hvordan litteraturen og det estetiske kan ha ulike funksjoner for ulike lesere, samt også flere funksjoner på en gang:

Teksten kan for eksempel få estetisk funksjon knyttet til gleden og opplevelsen ved å lese, kognitiv funksjon knyttet til opplevelsen av utvidet kunnskap erkjennelse, og symbolsk funksjon ved at det å ha lest og kjenne til bestemte litterære verk kan gi status og tilhørighet i en sosial gruppe (Smidt, Vold & Oterholm, 2013, s. 43).

Den symbolske funksjonen har altså vært dominerende ved tekstene som har blitt nevnt i «På Nattbordet» siden spaltens begynnelse. Spalten i seg selv fungerte som et statussymbol, og man tok opp titler man antok ville få en til å virke belest. Denne funksjonen kan man i de senere årene se at har kommet mer i bakgrunnen til fordel for den rene estetiske og underholdende funksjonen, der man velger å lese bøker som kan fungere som en gledelig adspredelse fra jobbhverdagen. Samtidig ser man at også den kognitive funksjonen tar større plass i spalten, ved at man leser for å forstå både seg selv og andre bedre.

Den amerikanske filosofen Martha Nussbaum er blant dem som har studert romanen i møte med leseren og samfunnet. I artikkelen «The literary imagination» tar hun utgangspunkt i Charles Dickens' roman *Hard Times*, og den pragmatiske karakteren Mr. Gradgrinds oppfattelse av litteraturen som subversiv og politikkens fiende. Nussbaum er enig i at litteraturen kan virke subversivt i samfunnet, men i motsetning til Mr. Gradgrind ser hun på dette som en positiv egenskap ved romanen:

Men hvis litteraturen er, ut fra Gradgrinds økonomiske synspunkt, farlig og må undertrykkes, innebærer dette også at den ikke bare er overfladisk underholdning, men at den har potensialet til å være et viktig bidrag til vårt offentlige liv (Nussbaum, 1995, s. 2) (Min oversettelse).

Nussbaums tese er at måten man nærmer seg skjønnlitteraturen på er mer personlig og sårbar enn hvordan man møter harde fakta og statistikk. På denne måten kan menneskeskjebner man leser om i en roman gjøre større inntrykk og vekke sterkere reaksjoner enn en avisartikkel om

samme tema kanskje ville gjort. På grunn av dette mener hun at litteraturen er et viktig bidrag til samfunnsdebatten, da den hjelper oss å sette oss inn i andres situasjon:

En kan bli fortalt så mangt om mennesker i ens eget samfunn, og likevel holde denne kunnskapen på avstand. Litterære verk som legger vekt på gjenkjennelse og følelsesmessige reaksjoner kan skjære gjennom disse beskyttelsesmekanismene, og krever at leseren ser og reagerer på ting som kan være vanskelig å konfrontere – og de gjør denne prosessen spiselig ved å skape glede i selve konfrontasjonshandlingen (Nussbaum, 1995, s. 5–6) (Min oversettelse).

Nussbaum fokuserer på den realistiske romanen spesielt, og begrunner dette med at dette er en «levende» sjanger i konstant forandring, og at romanen i vår kultur er den formen for fiksjon som har bred popularitet samtidig som den også blir tatt seriøst. Gjennom sin egenskap som en moderne og skiftende sjanger, innehar romanen muligheten til å beskrive situasjoner i samfunnet som foregår her og nå, som leseren dermed må ta stilling til:

[Romanen] presenterer vedvarende former for menneskelige behov og begjær realisert gjennom spesifikke sosiale situasjoner. Disse skiller seg som oftest betraktelig fra leserens egen situasjon. Gjennom å erkjenne dette taler romanen til en implisitt leser som tar del i karakterenes håp, frykt og alminnelige menneskelige bekymringer, og som på denne måten er i stand til å skape en form for tilknytning og sympati med dem (Nussbaum, 1995, s. 7) (Min oversettelse).

I artikkelen «Implied Authors as Friends and Pretenders» sammenlignet den amerikanske litteraturkritikeren Wayne C. Booth leseprosessen med et vennskap. Når det kommer til etisk vurdering av tekster, mener han mange kritikere er opptatt av hvordan en bok vil ha enten en positiv eller negativ virkning på leseren først *etter* at man er ferdig med den (Booth, 1988, s. 169). I følge Booth er det vel så interessant å se hva slags effekt den har på oss underveis i lesingen. Booth mener at all fiksjon kan ses på som et produkt der et ønske om vennskap er underforstått. Å velge venner i litteraturen er like vanskelig som valgene vi gjør i det virkelige liv. Det er også viktig å være klar over at den etiske prosessen ikke er svart/hvitt. En bok kan være amoralsk og uetisk, og likevel gi oss noe, på grunn av måten den aktiviserer og appellerer til leserens etiske tankegang. Leseprosessen handler om en ansvarliggjøring av leseren, der en etisk kritikk ikke nødvendigvis dreier seg om å evaluere en bok som moralsk

god eller dårlig, men at en etisk analyse vil som oftest ende i en diskusjon rundt tekstens verdier og hvordan vi forholder oss til disse (Booth, 1988, s. 10).

Både i 2003 og 2013 ser man uttalelser i «På Nattbordet» som føyer seg til disse teoriene. Generalsekretæren i Kirkens Nødhjelp, Atle Sommerfeldt, fortalte i januar 2003 at han føler at skjønnlitteratur er viktig for ham i forbindelse med jobben: «Jeg opplever at det gir viktig resonans, som hjelper meg til å forstå hva som skjer i dag» («På Nattbordet», 9.1.2003). Ulf Sverdrup, direktør ved NUPI, fortalte i sitt intervju at han mener all litteratur burde regnes som jobbrelevant fordi «litteratur er en inngang til å forstå mennesker og kulturer bedre. Uansett om det er dikt eller andre ting, det er jo bare studier av menneskelighet» («På Nattbordet», 9.4.2013), og leder i Unge Høyre, Paul Joakim Sandøy, forteller at politisk innhold ikke er nødvendig for at han skal få noe ut av litteraturen:

Jeg har alltid et bokprosjekt, og det må handle om noe utenfor politikken. Både som et avbrekk, og et sted en kan lære mer enn ideologiske tankerekker og retoriske vendinger. Det er der bøker har et fortrinn, som kan si noe viktig og mer enn det man leser i avisene («På Nattbordet», 10.4.2013).

Man ser også at interessen for denne typen litteratur har utviklet seg veldig fra 2003 til 2013. Svært mange av intervjuobjektene i 2013 nevnte denne tankegangen som bakgrunnen for valg av lesestoff, spesielt det å lese litteratur som skildrer store samfunnsendringer gjennom enkeltmenneskers liv er viktig for mange: «Litteratur er kunst og det handler om å utvide tilværelsen. Jeg liker å lese noe som klarer å fange en dyp virkelighet og utvide den slik jeg kan forstå den bedre», fortalte Anne Marit Godal («På Nattbordet», 6.5.2013).

Martha Nussbaum presiserer at kun det å lese skjønnlitteratur i seg selv ikke er nok til å være aktiv i samfunnsdebatten, men at det kan være en brobygger til en følelse av ansvar og rettferdighet (Nussbaum, 1995, s. 12). Thomas Mathiesen, professor ved Universitetet i Oslo, fortalte i sitt intervju til spalten at selv om han ikke nødvendigvis har fått sitt samfunnsengasjement *gjennom* bøker, men at de har vært et viktig supplement («På Nattbordet», 31.1.2003).

Det er interessant å legge merke til at i dag er karakteren Martha Nussbaum baserte sin teori på, Gradgrind, blitt et synonym for en person som kun er opptatt av harde fakta (Knowles, 2006). En variant av typen ser man også i «På Nattbordet». Som de tidligere

nevnte Geir Morten Nilsen i 2013 og Hans Pettersen i 2003 som begge hevdet at de ikke leste romaner fordi de kun var interessert i fakta og det som har med virkeligheten å gjøre.

Da Per Bang i forbindelse med sitt tiårsjubileum som ansvarlig for «På Nattbordet» ble spurt om hvorfor næringslivet bør lese bøker var svaret «Fordi man blir mer av et menneske av å lese om andre mennesker. Man beholder åpenheten, demper risken for å bli fagidiot» (Lindgren, 2003). Datidens Aschehoug-sjef, William H. Nygaard uttalte senere samme år at «spalten er en veldig god stimulans til å tenke bredere i hverdagen i den forstand at litteraturen er en ustoppelig inspirasjonskilde» (Rugland, 2003).

I 2003 startet De Norske Bokklubbene en egen bokklubb for ledere, som i tillegg til å tilby arbeidslivsrelaterte bøker, også hadde som mål å bygge opp under ledernes kulturelle kapital. Denne bokklubben hadde en egen kategori kalt «Til Nattbordet», som viste til de mest omtalte bøkene i «På Nattbordet», som *Wonderboy* og *Bokhandleren i Kabul*.

I en leserundersøkelse fra England, foretatt av den veldedige organisasjonen Booktrust, kom det frem at hovedandelen av de spurte hevdet at livene deres ble bedre av å lese:

De som regelmessig leser bøker er gjennomsnittlig mer fornøyd med livet, lykkeligere, og er mer sannsynlig å føle at det de foretar seg har en mening (Gleed, 2013) (Min oversettelse).

Man så også at de som befant seg i aldersgruppen 18–30 er dem som leser minst, og de over 60 leser mest. Dette kommer hovedsakelig av mangel på tid, noe man også ser er et vanlig problem blant de intervjuede i «På Nattbordet». Flere har nevnt at de leste mye mer som yngre, og at når de blir pensjonert vil de endelig ha tid til å ta opp denne tråden igjen.

Nyere amerikansk forskning støtter også opp under Nussbaums tese om hva skjønnlitteraturen gjør med mennesker. Forskerne David Comer Kidd og Emanuele Castano fra New School of Social Research hevder at «skjønnlitteratur av litterær kvalitet gjør deg flinkere til å forstå hva andre tenker og føler» og at en god roman gjør hjernen smartere:

Det karakteristiske ved slike tekster er at de ofte setter ting i et fremmed perspektiv, hvor leseren ikke får bekreftet sine forventninger. Leserens opplever en subjektiv verden, sett igjennom øynene til andre personer. Historiene har flere stemmer og ofte ligger mye mellom linjene. Dette tvinger oss til å reflektere og gjette. (...) Ofte går det

ikke slik vi forventer, og vi må være mer fleksible i tolkningene våre for å skjønne hva karakterene i boka tenker og føler (Spilde, 2013).

De legger særlig vekt på at dette gjelder «kvalitetslitteratur». Det er typisk romaner som har vunnet prestisjetunge litteraturpriser, og at populærlitteratur eller fagbøker ikke vil ha samme effekt. Selv om de presiserer det trengs langt mer forskning for å kunne trekke fullstendige konklusjoner, er dette likevel viktige skritt i retning forskning som kan bidra til å vise verdien av kunst og kultur utover det estetiske, og hvorfor det er viktig at mennesker i lederroller leser skjønnlitteratur.

4. Avslutning

En kan se en tydelig forbedring i lesevanene blant intervjuobjektene i «På Nattbordet» fra spaltens begynnelse til 2013. Intervjuobjektene oppgir å lese flere bøker, og i tillegg er bøkene man leser spredt over flere sjangre. Bevisstheten rundt hvor viktig det å lese for å forstå andre kulturer har definitivt økt i 2013. Kanskje kan denne bevisstheten og bredden tilskrives at flere ulike yrkes- og aldersgrupper har sluppet til i spalten, samt at andelen kvinner har økt betydelig. Dessuten har spalten vært gjenstand for mye kritikk opp gjennom årene, det kan virke som om det har blitt gjort forsøk på å ta dette til seg. Det er positivt å se at en slik type kritikk kan ha en effekt. Oppfattelsen om at «På Nattbordet» er et statussymbol der man må oppgi hva man tror er best å lese, fremfor hva man faktisk leser, synes å ha sluppet taket. Kan hende har Bjørn Gabrielsens mer nyanserte holdning lagt til rette for større åpenhet rundt hva man leser. Samtidig ser man av kjøps- og utlånsstatistikken at litteraturtrendene i «På Nattbordet» også gjelder befolkningen generelt.

Tendensen til å ty til Hamsun når man ikke klarer komme på andre verk man har lest har også gått tilbake. Det kan virke som om Jo Nesbø og andre krimforfattere har tatt over denne rollen. Antakelig har Langelands *Wonderboy* og en generell latterliggjøring av denne tendensen i media vært med på at man vil unngå å ta opp Hamsun. En mer avslappet holdning til hvordan man fremstår ut fra litteraturen man oppgir at man leser, fører kanskje også til at det istedenfor er lettere å bruke bestselgere som denne type «redningsplanke».

Fortsatt har spalten å en lang vei å gå når det gjelder omtale av kvinnelige forfattere. Selv om det er svært positivt at andelen kvinnelige intervjuobjekt har økt betraktelig i tidsrommet 2003 til 2013 – fra 28% i 2003 til omtrent 40% i 2013 – er det kritikkverdigg at det kun nevnes én kvinnelig forfatter i gjennomsnitt per spalte.

Avslutningsvis er det verdt å nevne et eksempel på «På Nattbordet» sin prestisje og omdømme i samfunnet: I mars 2014 ble til og med Kronprinsesse Mette Marit intervjuet i spalten.

Litteraturliste

- Adams, S. (2009) Two-thirds lie about reading a book. *The Telegraph*, 5. mars 2009
[Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.telegraph.co.uk/culture/books/booknews/4938155/Two-thirds-lie-about-reading-a-book.html>> [Lest 8. mai 2014].
- Andersen, Ø. (1995) Retorisk kommunikasjon. I: *I retorikkens hage*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 19–54.
- Aristoteles. (1991) *Retorik*. København, Museum Tusulanums Forlag.
- Bang, P. (1989) Næringslivsledere mangler kultur. *Dagens Næringsliv*, 30. desember, s. 22.
- Booth, W. C. (1988) *The Company We Keep. An Ethics of Fiction*. Berkeley, University of California Press.
- Dagens Næringsliv (2003) På flest nattbord. *Dagens Næringsliv*, 1. september, s. 28.
- Dead Poets Society* (1989) Film. Regissert av Peter Weir. USA: Touchstone Pictures.
- Delphin, I. L. A. (red.) (2005) Enquête. I: *Lille Norske Leksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget. S. 228.
- Egeland, M. (2012) Bokhistorie og litteratursosiologi. I: Andersen, P.T., Mose, G & Norheim, T. *Litterær analyse - En innføring*. Oslo, Pax forlag, s. 257-272.
- Eriksen, E. (2009) De største bokløgnene. *ABC Nyheter*, 5. mars 2009 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.abcnyheter.no/kultur/litteratur/090305/de-storste-boklognene>> [Lest: 8. mai 2014].

Eriksen, T. B. & Johnsen, E. B. (1998) *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*. Bind II. Oslo, Universitetsforlaget.

Gabrielsen, B. (26. april 2010) *Per Bang, som skrev «På nattbordet» fra 1989 til 2006, er gått bort. Hans første jobb var i smellbonbonfabrikk. Les et dikt til hans minne* [Twitter]. Tilgjengelig fra: <<https://twitter.com/Nattbordet/statuses/12871240749>> [Lest: 8. mars 2014].

Gabrielsen, B. (6. april 2013a) *@EileenFugelsnes Hoho. Tusen takk. Jeg har riktignok hatt vikar på spalten den siste uka, så jeg sender dette videre!* [Twitter]. Tilgjengelig fra: <<https://twitter.com/skaufant/status/320468891925114880>> [Lest 8. mai 2014].

Gabrielsen, B. (2013b) Big data på nattbordet. *Dagens Næringsliv*, 28. desember, s. 102.

Garpestad, A. S. (2013a) Tause kvinner og feministkjerringer. *Dagbladet*, 28. september 2013 [Internett]. Tilgjengelig fra: <<http://www.dagbladet.no/2013/09/28/kultur/meninger/kronikk/likestilling/29506035/>> [Lest 8. mai 2014].

Garpestad, A. S. (10. oktober 2013b) *#Mennsomleserkvinner* [Internett], Oslo, Cappelen Damm. Tilgjengelig fra: <<http://www.forlagsliv.no/bokdamaatwork/2013/10/10/mennsomleserkvinner/>> [Lest 8. mai 2014].

Geard, K. (2002) Fyller 80 år i dag: På Per Bangs nattbord. *Journalisten*, 29. november 2002 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://journalisten.no/node/22299>> [Lest 8. mai 2014].

Gleed, A. (2013) *Booktrust Reading Habits Survey 2013* [Internett], London, Booktrust. Tilgjengelig fra: <<http://www.booktrust.org.uk/usr/library/documents/main/1576-booktrust-reading-habits-report-final.pdf>> [Lest 20. mai 2014].

Hagemann, G. & Krogstad, A. (1994) *Kvinner som vil. I: Høydeskrekk. Kvinner og offentlighet*. Oslo, Gyldendal, s. 11–26.

- Hanstad, I. (2012) 50 prosent flere kvinnelige ledere. *E24*, 24. mars 2012 [Internett]
Tilgjengelig fra: <<http://e24.no/jobbandelen-kvinnelige-ledere-opp-11-prosentpoeng-paa-ni-aar/20176916>> [Lest 8. mai 2014].
- Jakobson, R. (1978) Lingvistikk og poetikk (1960). I: Heldal, A. & Linneberg, A. red.
Strukturalisme i litteraturvitenskapen. Oslo, Gyldendal, s. 119-155.
- Knowles, E. (2006) Gradgrind. I: *The Oxford Dictionary of Phrase and Fable*. Oxford,
Oxford University Press.
- Landay, W. (9. mai 2011) *Why are we attracted to crime stories?* [Internett] Tilgjengelig fra: <
<http://www.williamlanday.com/2011/05/09/why-are-we-attracted-to-crime-stories/>>
[Lest 8. mai 2014].
- Langeland, H. (2003) *Wonderboy*. Oslo, Tiden Norsk Forlag.
- Lien, M. (2008) Litteraturens orientalist? *Morgenbladet*, 1. februar 2008 [Internett]
Tilgjengelig fra: < http://morgenbladet.no/boker/2008/litteraturens_orientalister#.U2t4Qa1_vkc> [Lest 8. mai 2014].
- Lindgren, L. (2003) Ti år på nattbordet. *Dagens Næringsliv*, 4. januar, s. 62.
- Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (2007) Pragmstrukturalisme. I: *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget, s. 177.
- Mangen, A. (2013) Empirisk forskning på den litterære leseopplevelsen: Hva kan eksperimentelle tilnærminger tilføre litteraturforskningen? I: Smidt, J. K., Vold, T. & Oterholm, K. (2014) *Litteratursosiologiske perspektiv*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 361–386.

Monsen, K. (1990) Kvinner mangler. *Dagens Næringsliv*, 15. juni, s. 7.

Naper, C. (6. oktober 2010) *Fra mangfold til enfold - Norsk litteraturpolitikk og norske lesevaner i forandring* [Internett], Oslo, Bok og bibliotek. Tilgjengelig fra: <http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&view=article&id=1381:fra-mangfold-til-enfold-norsk-litteraturpolitikk-og-norske-lesevaner-i-forandring&catid=75&Itemid=121> [Lest 8. mai 2014].

Nussbaum, M. (1995) The literary imagination. I: *Poetic justice. The Literary imagination and Public life*. Boston, Beacon Press, s. 1–12.

«På Nattbordet», årene 2003 og 2013. *Dagens Næringsliv*.

Ringheim, T. (2014) Dødstrømpene på Kvinnedagen. *Dagbladet*, 8. mars 2014 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.dagbladet.no/2014/03/07/kultur/krimfestivalen/litteratur/bok/femisme/32189208/>>

Rugland, I. (2003) Bordet fanger. *Dagens Næringsliv*, 1. september, s. 28.

Said, E. W. (1994) Innledning. I: *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo, J.W. Cappelens Forlag, s. 11–39.

Sandve, G. E. S. (2006). Har lagt boka på nattbordet. *Dagsavisen*, 2. desember 2006 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.dagsavisen.no/kultur/har-lagt-boka-pa-nattbordet/>> [Lest 8. mai 2014].

Simonsen, M. (2013) På menns nattbord. *Dagbladet*, 14. oktober 2013 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.dagbladet.no/2013/10/14/kultur/meninger/hovedkommentar/kommentar/litteratur/29766834/>> [Lest 8. mai 2014].

- Smidt, J.K. (2002) *Mellom elite og publikum. Litterær smak og litteraturformidling blant bibliotekarer i norske folkebibliotek*. Akademisk avhandling, Universitetet i Oslo.
- Smidt, J. K., Vold, T. & Oterholm, K. (2013) Innledning: Litteratursosiologiske perspektiv & Hva er litteratursosiologi? Teoretiske perspektiv. I: *Litteratursosiologiske perspektiv*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 5–62.
- Spilde, I. (2013) En god roman gjør hjernen smartere. *NRK*, 4. oktober 2013 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.nrk.no/viten/en-god-roman-gjor-hjernen-smartere-1.11278639>> [Lest 8. mai 2014].
- Stanghelle, H. (2006) Stor journalistikk i lite format. *Aftenposten*, 7. desember 2006 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentatorer/stanghelle/Stor-journalistikk-i-lite-format-6603463.html#.UuZB2mTsTmE>> [Lest 8. mai 2014].
- Svedjedal, J. (1997) Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden. I: *Litteratursociologi. Texter och samhälle*. Lund, Studentlitteratur, s. 68–88.
- Thun, C. (2013) Interseksjonalitet. *Store norske leksikon* [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://snl.no/interseksjonalitet>> [Lest 13. mai 2014].
- Tønnesson, J. L. (2008) *Hva er sakprosa?* Oslo, Universitetsforlaget
- Tønnesson, J. L. (2014) Sakprosa. *Store norske leksikon* [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://snl.no/sakprosa>> [Lest 8. mai 2014].
- Utvik, A. C. (2007) Per Bang har hengt ut næringslivstopper til spott og spe i en årrekke. *NA24*, 10. februar 2007 [Internett] Tilgjengelig fra: <<http://www.na24.no/arkiv/naeringsliv/article893555.ece>> [Lest 8. mai 2014].

Woolf, V. (2012) *Et eget rom / Tre guineas*. Oversatt av Merete Alfsen. Oslo, Pax Forlag.